

VÁCI MIHÁLY
KULTURÁLIS KÖZPONT

Nemzeti
Kulturális
Alap

HAGYOMÁNY, IDENTITÁS ÉS A KULTÚRAKÖZVETÍTÉS LEHETŐSÉGEI SZABOLCS- SZATMÁR-BEREG VÁRMEGYÉBEN

Szakmai konferencia

**2
0
2
5**

**Nyíregyháza
VMKK Tudományos Közleményei 3.**

Drabancz Mihály Róbert – Vítál Attila:

Hagyomány, identitás és a kultúráközvetítés lehetőségei Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében

A nemzetközi szakirodalom és a magyar nyelvű monográfiák szerint is a regionális identitást három összeillő dimenzió határozza meg: stratégiai identitás; kulturális identitás; funkcionális identitás. A stratégiai identitás elképzelése arra épít, hogy a kérdéses régióban élőknek legyen közös távlati terve és célja az adott területre vonatkozóan. A kulturális identitás nem egy statikus jelenség, hanem egy folyamatos fejlődés, amelyen keresztül a közös öntudat, a valahova tartozás egy meghatározott közösségben erősödik. A folyamatnak lényeges elemei a név, valamint a közös szimbólumok, amelyek kifejezik a régió egységét. Mindez a közös jövővel, közös távlati tervekkel (stratégiai identitás) és a közös eredettel, múlttal együtt elkülönít egymástól bizonyos helyeket a térben, és valamiféle határokkal ellátott kulturális identitást eredményez. A regionális identitás harmadik eleme a funkcionális identitás, mely a lehatárolt területi egységen belüli társadalmi-gazdasági kapcsolatokat veszi számba.

1. Kultúráközvetítés jellemzői Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye Magyarország legkeletibb szegletében helyezkedik el, és két szomszédos országgal, Ukrajnával valamint Romániával határos, illetve Szlovákiával is van közös határszakasza. Az Észak-alföldi régióban található vármegye területe 5936,45 km². 13 járást és 12 kistérséget felölelő megyéhez 29 város és 201 nagy- illetve kisközség tartozik. Vármegyeszékhelye Nyíregyháza, lakosság száma: 116.799 fő.¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye lakónépessége 2019. január 1-jén 553 ezer fő volt, 1%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A népesedési folyamatok állandó csökkenést mutatnak, 20 év matematikai átlagában 2 048 fős csökkenést eredményezve.²

A Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye 13 járása közül 9 tartozik a komplex programmal fejlesztendő járások közé, 2 a fejlesztendő járások közé, további 1 pedig a kedvezményezett járások közé, ami egyértelműen jelzi, hogy a megyének és ezen belül az érintett járásoknak jelentős gazdaság-társadalmi kihívásokat kell kezelniük, fejlesztésük, felzárkózásuk alapvető vármegyei és országos érdek. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében 229 település található.³

A megyében 2021. szeptember 1-i adat szerint 29 városi jogállású település volt, 2009. január 1. óta számuk négygyel nőtt. Nyíregyháza az egyetlen vármegyei jogú város.

1 Magyarország közigazgatási helynévkönyve. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2019. 77.

2 szszbtnno.hu/koncepcio/1.pdf (letöltve: 2024. 12. 16.)

3 U. o.: 19.

2013-ban, a 3527 fő lakosú Ajak, 2009-ben Nyírmada (4798 fő lakos) és Vaja (3552 fő lakos) lett város, utolsóként 2021. szeptember 1-én Nyírbogát kapott városi címet.⁴

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye városhálózata, hasonlóan az ország egészéhez, meglehetősen kiegyensúlyozatlan. Egyetlen nagyvárosa a vármegyeszékhely Nyíregyháza, közel 120 ezer lakosú, népessége folyamatosan növekszik. A Nyíregyházi nagyvárosi település-együttest Nyíregyháza központ mellett 9 település alkotja: Apagy, Kemece, Kótaj, Napkor, Nyírpazony, Nyírtelek, Nyírtura Sényő, Vasmegyer. Dinamikus urbanizáció jellemezte az elmúlt évtizedekben a 4-es főút térségét. Nyíregyháza és Kisvárdá közötti 40 km-en három új város keletkezett.

A kulturális örökségek számbavételénél mindenképpen fontos megemlíteni a vármegyei értéktárat. Jogszabályi alapja a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény, valamint a nemzeti értékek gondozásáról 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet. A vármegyei értéktár elsődleges célja, hogy az egyes szervek összegyűjtsék, dokumentálják az értékvédelem alapjául szolgáló nemzeti értékeket, melyek az összetartozást, nemzeti tudatot erősítik. A Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei értékek leltára az értékleltárak szellemiségéből adódóan rendkívül vegyes: építészeti, tárgyi, kulináris, szellemi, természeti elemek egyaránt szerepelnek benne, mellyel komplex képet kaphatunk a megyéről. Az épített örökségek közül ki kell emelnünk a Középkori Templomok Útja tematikus útvonalat, mely a Kárpát-medencében egyedülálló vallási és kulturális örökséget (többek között Europa Nostra díjas templomokat) mutatja be az érdeklődő közönségnek.

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye kulturális öröksége nem csak az épített környezet egyedülálló szépségével emelkedik ki az ország megyéi közül, hanem különleges szerepet töltött be a magyar nemzeti identitás megalapozásában. A vármegyében született Bessenyei György, aki munkásságával megalapozta az ország nemzeti koncepcióját, illetve ebben a régióban alkotott Kölcsey Ferenc, a reformkor korai szakaszának legjelentősebb költője és közeleti szereplője. Kölcsey gazdag és sokrétű irodalmi munkásságának nagy része Szatmárcsukén született. 1823. január 22-én itt írta a *Hymnust*, amely 1844-től Magyarország nemzeti éneke lett. A költő kivételes helyet foglal el a vármegye kulturális örökségében, ahogy Kölcsey című versében írja is: „*Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak...*”. A megyében született, ide kötődő írók többsége (Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, Váci Mihály) később elkerült a szülőföldről, pályájuk máshol bontakozott ki, s bár gyakran és szeretettel emlegették is az őket elindító tájat, műveik nem itt születtek.

A vármegye kulturális életének meghatározó szereplői között közművelődési intézményeket, muzeális intézményeket, könyvtárakat, színházakat és levéltárat találunk. A

⁴ <https://www.szon.hu/helyi-kozelet/2021/09/varos-lett-az-elheto-nagykozsegbol> (letöltve: 2024.12.16.)

könyvtári terület legfőbb szereplője a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, amely a bokortanyás településeken könyvtárbusz szolgáltatást is biztosít, összesen 239 települési nyilvános könyvtár és jelentős számú könyvtári információs és közösségi hely van jelen a megyében. Az egyetlen kőszínház a Nyíregyházán működő Móricz Zsigmond Színház. A vármegye kulturális fesztiváljai (Nyírbátori Zenei Napok, Zoárd Napi Sokadalom, Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja, Kenderes Napok, Fényes Napok, Szamos Feszt, Határ menti Világzenei Fesztivál, PanyolaFeszt, stb.) identitás-formálók, valamint turisztikai szempontból is meghatározók. A nyíregyházi VI-DOR Fesztivál kulturális és turisztikai szempontból is kiemelkedő esemény. A múzeumok közül a legjelentősebb a Jósza András Múzeum, de számos jelentős gyűjtemény működik a vármegyében (pl. Szatmári Múzeum, Beregi Múzeum, Rétközi Múzeum, Báthori István Múzeum, Vasvári Pál Múzeum, Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény stb.). Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében található múzeumok esetében strukturális változás figyelhető meg az elmúlt években. Az egy szervezeti struktúrába tartozó nyíregyházi Jósza András Múzeum 2013-ban kapta meg a vármegyei hatókörű városi múzeum besorolást, a Sóstói Múzeumfalua területi múzeummá vált, míg a Kállay Gyűjtemény közérdekű muzeális gyűjtemény lett. A vármegyében két olyan múzeum is található, amely a Magyar Nemzeti Múzeum tagintézménye lett: a nyírbátori Báthori István Múzeum, illetve a vajai Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény.⁵

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye legjelentősebb közművelődési intézménye a Váci Mihály Kulturális Központ, mely a kultúráközvetítés összes hagyományos színterén folytat igen aktív közművelődési tevékenységet. A vármegyében egyre gyakoribbak a művelődési házak, valamint a könyvtárak összevonása. Gyakori jelenség az is, hogy ehhez az összevont intézményi formához csatlakoztatják még a múzeumot és a helytörténeti gyűjteményt. Az így létrejött szervezetek általában önkormányzati tulajdonú nonprofit kft-ként folytatják tevékenységüket. Az intézményi összevonások legtöbb esetben magukkal hozták az alkalmazotti létszám csökkentését is. Községi művelődési tevékenységet ellátó szervezetek között első helyen az önkormányzatok szerepelnek, második helyen a közművelődési célú társadalmi szervezeteket találjuk, harmadik helyen a többfunkciójú intézmények helyezkednek el, amelyek száma folyamatosan nő a 2014-es év óta. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében napjainkban 595 tárgyalató és előadó-művészeti közösség működik, az összes látogatói létszám 1 027 045 fő volt.⁶

5 Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegye Területfejlesztési Koncepció I. kötet (2020).

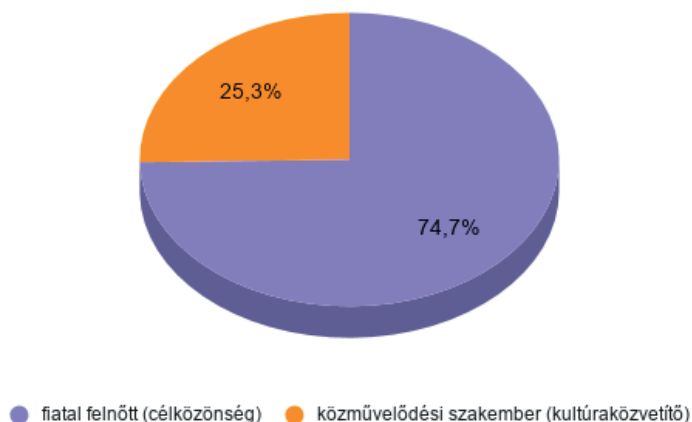
6 Közművelődési statisztikai jelentés az éves kulturális statisztikai adatok alapján, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye. Nemzeti Művelődési Intézet, 2020.

2. Hagyomány és identitás vizsgálata Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében

A minta összetétele

Az adatbázisunk két vizsgálati alapsokaságot reprezentál, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében tevékenykedő, kultúráközvetítéssel és közösségsszervezéssel professzionálisan foglalkozó közművelődési szakemberek csoportját, illetve a tervezett projekt elsődleges célcsoportját alkotó fiatal felnőttek (35 éven aluliak) közösségét. A minta egynegyedét alkotják a közművelődési dolgozók, háromnegyedét a fiatal felnőtt célcsoportához tartozók teszik ki.

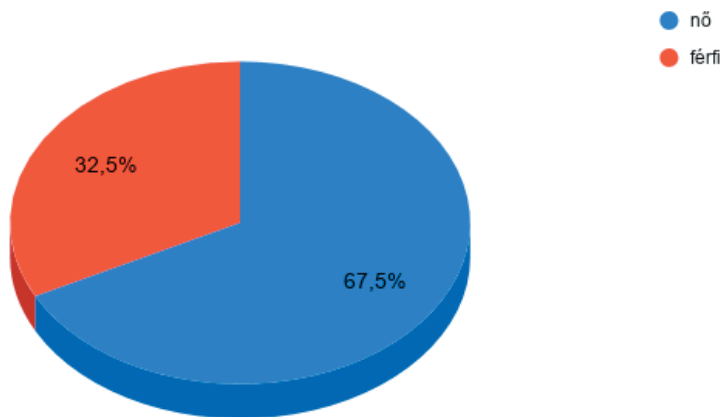
Ön milyen státusban töltötte ki ezt a kérdőívet?

1. ábra

A válaszadók kétharmada nő. A legidősebb válaszadó 1959-ben született (52 éves), a legfiatalabb 2002-ben látta meg a napvilágot, az adatfelvétel idején 19 éves volt. A válaszadók átlagos életkora 23 év, a kétharmaduk 25 éven aluli, az életkor modális értéke 21 év.

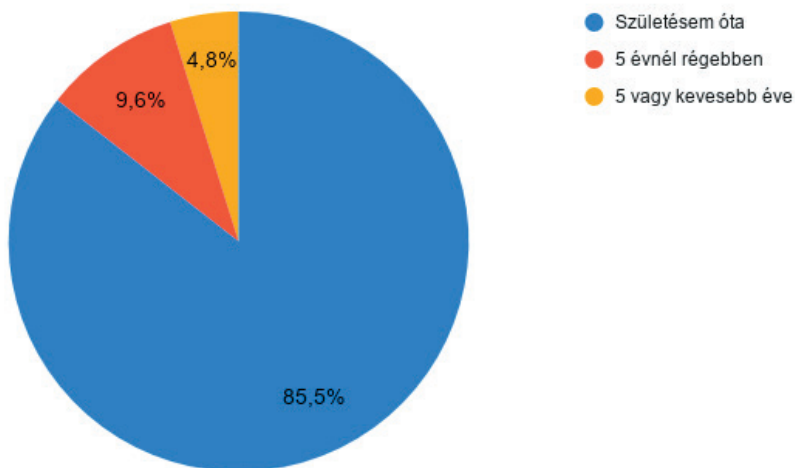
Mi az Ön neme?

2. ábra

A válaszadók meghatározó többsége, 85 százaléka Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében született, további egytizede 5 évnél régebben él itt, mindössze 5 százalék azoknak az aránya, akik az elmúlt öt évben költöztek a térségbe.

Mióta él Ön Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében?

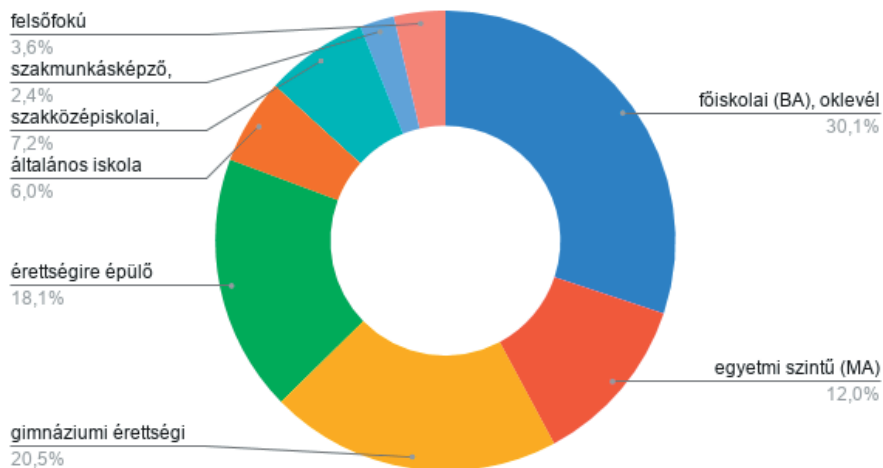

3. ábra

A válaszadók 70 százaléka a Nyírségben, illetve a szabolcsi tájegységhez tartozó településeken lakik, az életvitelszerűen Nyíregyházán élők aránya 14 százalék. A mintába

kerültek további 21 százaléka a szatmári térségben él, minden tizedik válaszadó a beregi vidék lakója. A válaszadók 42 százaléka felsőfokú oklevéllel rendelkezik, a közművelődési szakmát képviselő válaszadók 70 százalékának van diplomája, a fiatal felnőtt célcsoporthoz tartozó válaszadók 30 százalékának a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége a BA (főiskolai), illetve MA (egyetemi) szint. A teljes mintát alkotó személyek további 52 százaléka érettségit adó, illetve arra épülő középfokú intézményben folytatta a tanulmányait.

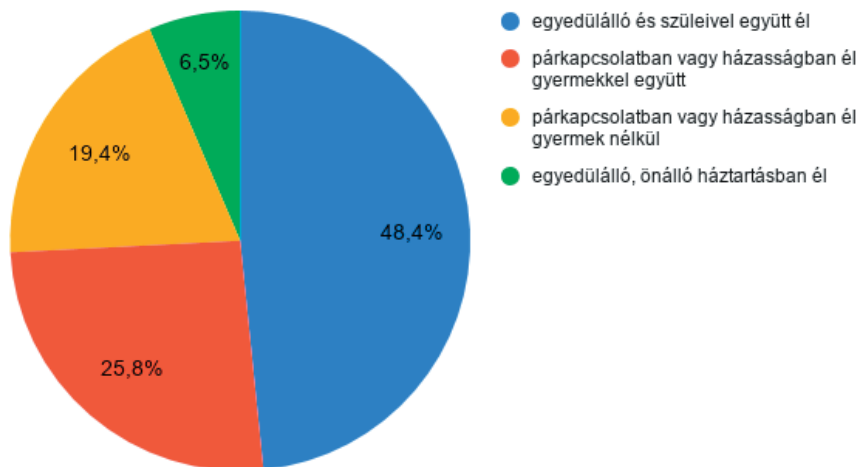
Mi az Ön befejezett legmagasabb iskolai végzettsége?

4. ábra

A családi helyzetre, illetve a gazdasági aktivitásra vonatkozó kérdéseket kizárólag a fiatal felnőttek célcsoportjához tartozóknak tettük fel. A válaszadó fiatalok fele (48%) egyedülálló, szüleivel együtt élő személy, további 6,5 százalékuk már önálló háztartásban él egyedülállóként. Gyermeket a mintába került fiatal felnőttek egynegyede nevel, további 20 százalékuk párkapcsolatban él, gyermek nélkül.

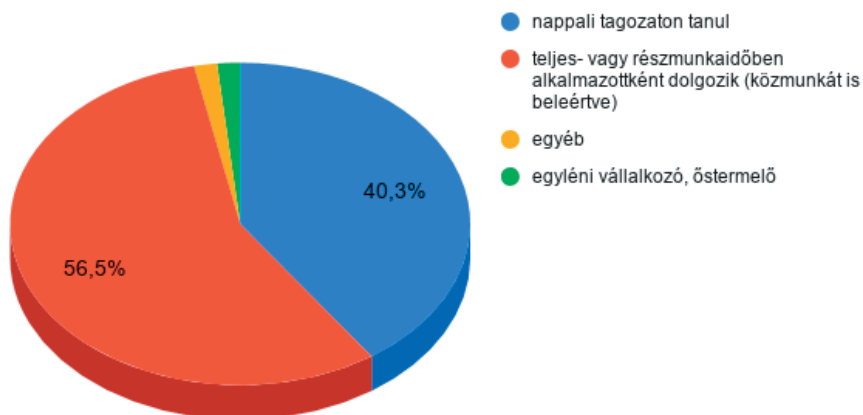
Mi jellemző az Ön családi helyzetére?

5. ábra

A válaszadó fiatal felnőttek 40 százaléka nappali tagozaton jelenleg is tanul, további 56 százaléuk munkaviszonyban áll, ugyanakkor elenyésző a számossága az egyéb státusú (önfoglalkoztató vállalkozó, munkanélküli, stb.) válaszadónak, amit az is magyaráz, hogy az alkalmazott adatfelvételi módszertan miatt a legalacsonyabb szocio-ökonómiai státusú fiatalokat az online adatgyűjtéssel nem tudtunk elérni.

Mi jellemző az Ön gazdasági helyzetére?

6. ábra

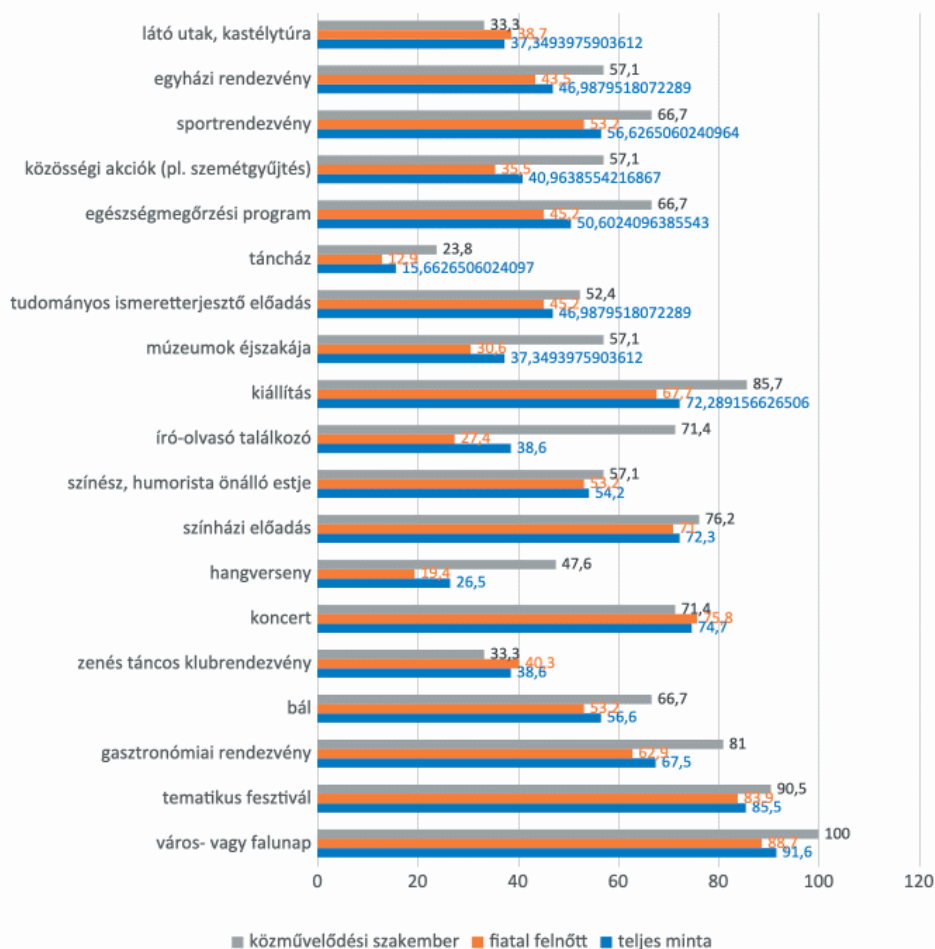
Kulturális részvétel, kulturális aktivitás

A kulturális programokon való részvétel gyakoriságát a következő kérdéssel mértük: „Az elmúlt években - elsősorban a világjárvány előtti időszakra gondolva - milyen kulturális-közösségi programokon vett részt Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye bármely településén?” A legnépszerűbb rendezvénytípus a város- vagy falunap, amelyen a válaszadók 91,6 százaléka vett részt. A sorrendben a második helyen a tematikus fesztivál áll, a mintába kerültek 85,5 százaléka látogatta. A 19 féle rendezvénytípus közül a harmadik helyen a (könnyűzenei) koncert áll 74,7 százalékos említéssel, ezt követi színházi előadás (72,3%), illetve a kiállítás, amelyet a válaszadók 72,3 százaléka nevezett meg. A lista utolsó helyén a táncház áll (15,7%), az utolsó előtti a hangverseny (26,5%). A legkevesbé népszerűbb 5 említés között volt még a látó út, a múzeumok éjszakája, illetve az író-olvasó találkozó, mindegyik 38 százalékos körüli gyakorisággal.

A kérdőívben nevesített 19 féle rendezvénytípus látogatási preferenciájában nincs jelentősebb karakterisztikus különbség a kultúraközvetítők (közművelődési szakemberek) és a kultúrafogyasztó fiatalok (fiatal felnőtt korosztály, 18-35 év) között. Az említési gyakoriságok sorrendjében az első 5 legnépszerűbb rendezvénytípus (városnap, fesztivál, koncert, színház, kiállítás) teljesen megegyezik a két csoportban (minimális, 5 százalékon belüli gyakoriságokkal). A népszerűségi sorrend végén, az utolsó 5 rendezvényfajta is majdnem azonos a két mintában (táncház, hangverseny, múzeumok éjszakája, író-olvasó találkozó). Sajnálatos azonban, hogy a közösségi akció (pl. szemégyűjtés) a fiatalok csoportjában megjelenik az 5 legnépszerűtlenebb rendezvénytípus között, a referencia csoportban pedig alig haladja meg az említés gyakorisága a fiatalokét, 41 százalékkal a 13. helyen szerepel. A két mintához tartozó válaszadói kör között a legmarkánsabb rendezvenylátogatás gyakorisági különbséget az író-olvasó találkozó vonatkozásában (71,4-21,4%), illetve a hangverseny esetében (47,6-19,4%) mértünk; e két kulturális esemény típus a fiatal felnőtteknél a legnépszerűtlenebb szabadidős tevékenységek közé tartozik.

A járványhelyzet által előidézett korlátozásoktól elvonatkoztatva, felidézéssel módszerrel mérve, a válaszadók havonta átlagosan 2,89 darab kulturális rendezvényen vettek/vesznek relatíve nem magas szórás (2,04) mellett részt (a minimum érték 1, a maximum érték 10 volt, a modális és a mediális érték egyaránt 2). A válaszadók egyenletesen oszlanak meg a rendezvenylátogatási számok kvartilis tartományaiban, egyaránt egynegyedes (24,1%-26,5%) említési gyakoriságot rögzítettünk a havi 1, a 2, illetve a 3 darab kulturális eseményen való részvétel vonatkozásában, ennek megfelelően a 4 vagy több rendezvényt említők alkotják a minta (utolsó) negyedét. Statisztikai hibahatáron belül, de kisebb eltérést mértünk a nemi hovatartozás változó esetében, kevésbé meglepő módon a nők javára: a férfiak átlagosan 2,55, a nők 3,05 darab kulturális eseményt látogatnak, illetve a

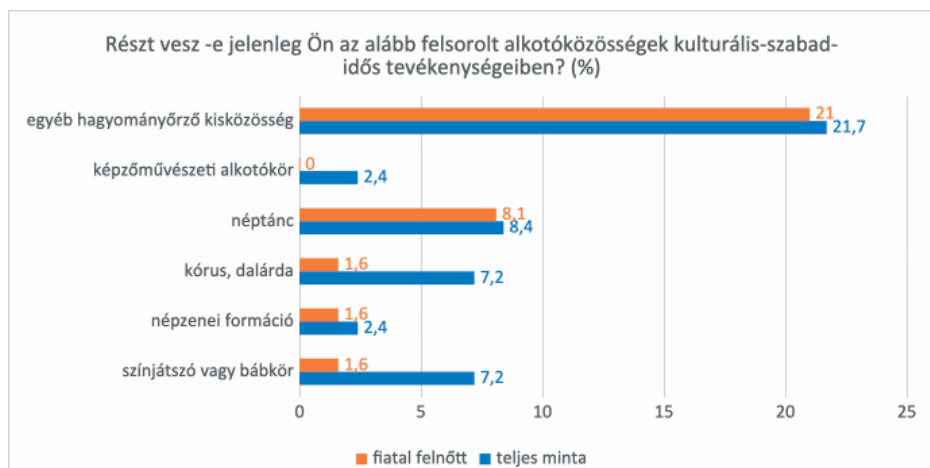
Az elmúlt években - elsősorban a világvárvány előtti időszakra gondolva - milyen kulturális-közösségi programokon vett részt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye bármely településén? (%)

7. ábra

fiatalabb (24 év alatti) korosztályhoz tartozók kevesebb eseményen (átlag 2,45) vesznek részt az idősebb korcsoportokhoz képest (átlag 3,2).

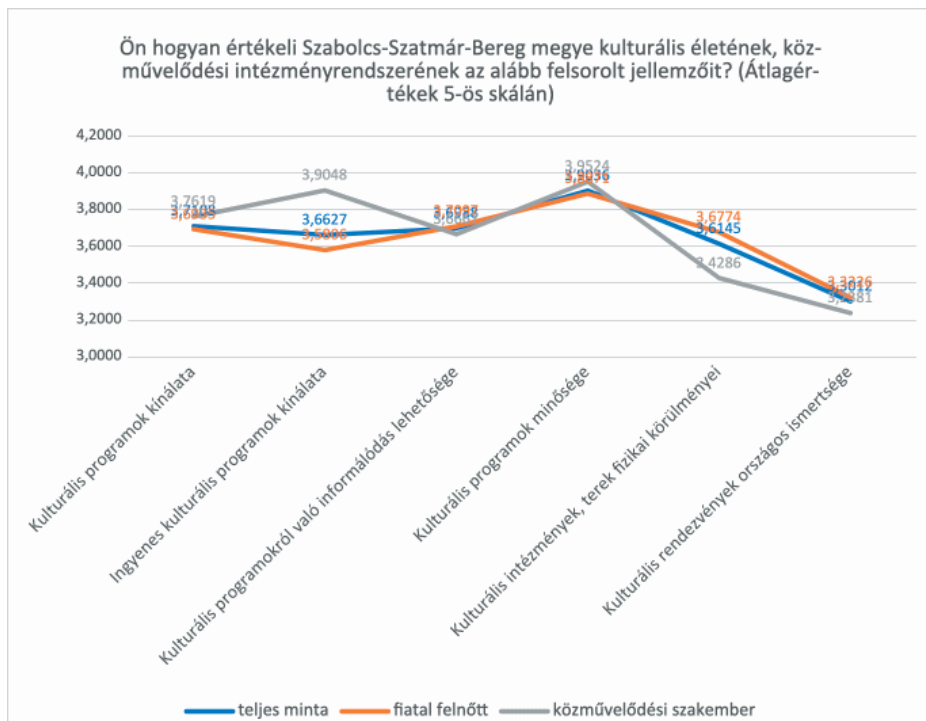
A kulturális életbe való aktív részvételt (kulturális aktivitást) a válaszadóknak az egyes alkotóközösségek kulturális- szabadidős tevékenységében való részvételével mértük. Az aktív részvételre épülő kulturális alkotótevékenységekbe átlagosan a fiatalok tíz százaléka kapcsolódik be.

8. ábra

Összevetve a teljes mintán belüli megoszlásokat, a fiatal felnőttek kulturális aktivitásával kapcsolatban megmutatkozik, hogy a kultúraközvetítők (közművelődési szakemberek) nem csak szervezői, hanem a célcsoporthoz viszonyítva intenzívebb résztvevői is - alkotóközösség tagjaként - a helyi kulturális életnek. A leggyakoribb említést (21%) a nehezebben klasszifikálhatóbb öntevékeny, hagyományörzéssel foglalkozó kisközösségek munkájában való részvételnél regisztráltuk, ezek a lokális közösségek profiljukat tekintve a városszépítéstől a honvédelemig nagyon sokrétűek. Kimutatható aktivitást a néptánc esetében mértünk. Az alacsony esetszám miatt egyes háttérváltozók (tájegység, társadalmi-gazdasági státus) szerinti szegmentációt nem tudtuk elvégezni, figyelembe véve az adatterulás veszélyét.

Az adatfelvétel során vizsgáltuk a válaszadók elégedettségét a vármegye kulturális életével, a közművelődési intézményrendszer minőségével, az információkhoz való hozzáférési lehetőségekkel. A kérdésünk tudatosan nem a lokális viszonyok megítélésére irányult, tekintettel arra, hogy a fiatal felnőtteknek nagyobb a térbeli mobilitása, illetve kulturális igényeik egy részét járasközpontokban, egyéb más településeken, illetve a vármegyeszékhelyen elérhető programok elégítik ki. Az elégedettséget 6 fontosabb jellemzőre, Likert skála alkalmazásával mértük. A válaszadók az iskolai osztályzatokhoz hasonlóan, ötfokú skálán értékelték a vármegyei kulturális élet általunk relevánsnak tekintett attribútumait. A kapott osztályzatok átlaga relatíve szűk tartományban szóródik, 3,2-4,0 között. A legjobb átlagpontoszámot a kulturális programok minősége kapta, a teljes mintában az átlag 3,9. A közművelődési szakemberek a mintaátlagtól kissé jobbra értékelték (3,95) ezt a tulajdonságot, a fiatal felnőttek pedig valamelyest rosszabbra (3,88).

9. ábra

A legkritikusabb jellemzőnek a válaszadók a vármegyében szervezett kulturális rendezvények országos ismertségét tekintik: a teljes mintában 3,3 az átlagérték, ettől rosszabb átlagpontszámot mértünk a kulturális szakemberek körében (3,23). A két minta véleménye a legjobbra és a legrosszabbra értékelt tulajdonságok tekintetében konvergál a legerősebben, és e két jellemzőnél detektáltuk a legnagyobb vélemény azonosságot is (legkisebb szórásértéket).

A két mintához tartozó válaszadók véleményében a legnagyobb olló az ingyenes kulturális programok kínálatának megítélésében mutatkozik: a fiatal felnőttek közel négytized ponttal alacsonyabbra értékelték (3,58) ezt a jellemzőt a művelődésszervezőkhöz képest (3,90). Tanúsággal szolgál a kulturális terek fizikai körülményének minősítése is: a közművelődési szakemberek ezt a tulajdonságot több mint kéttized ponttal kevesebbre értékelték, mint a potenciális közönség. Tájegység szegmentációban a szabolcsi településeken élők szignifikánsabban jobb értékelést (nagyobb átlagpontszámot adtak) a beregi, illetve a szatmári vidéken élőkhez képest. A szatmáriak az átlaghoz képest is rosszabbnak ítélték meg a kulturális rendezvények országos ismertségét (3,3 mintaátlag-

gal szemben 2,94), a beregi válaszadók ezzel szemben a kulturális programok kínálatát minősítették kritikusabban a teljes mintához képest (3,2-es átlag a 3,7-tel szemben).

Kulturális identitás

Az emberek személyes identitását sokféle csoporttal, közösséggel való azonosulás alakítja. A kulturális identitás egy olyan tulajdonsághalmaznak tekinthető, amely egy embercsoportot vagy közösséget jellemez, és egyrészt vérségi-rokonsági, illetve etnikai-törzsi reprezentációkhoz kapcsolódik (nyelv, család, normarendszer, hagyományok, kulturális emlékezet), másrészt kulturális objektívációkban, tárgyasult viszonyokban és az életmódot alakító dolgokban ölt testet (pl. gasztronómia, építészet, kulturális alkotások). A lokalitás és a nemzeti identitásképzetek mellett egyéb kulturális alapon szerveződő közösségek is identitást teremtenek (egyház, hivatásrend vagy tájegység). A kérdőíves adatfelvételünkben megpróbáltuk meghatározni a vizsgált célcsoportoknak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez kapcsolódó kulturális identitásképzeteit.

A közösségi identitáshoz, így a vármegyei azonosságtudathoz kulturális képzetek társulnak, amelyek révén az emberek megkonstruálják a kognitív és emocionális kötődésüket. Azt vizsgáljuk a következőkben, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében élő embereket reprezentáló mintába tartozó személyek milyen képzettársításokkal rendelkeznek. Ehhez elsőként a szabadasszociációs technikát választottuk. Arra kértük a válaszadókat, hogy saját szavaikkal fogalmazzák meg, írják le, hogy a gondolkodásukban hogyan jelenik meg a „szabolcsi” vagy „szatmári” vagy „beregi” lét. A saját szavas megfogalmazásokat, mint szabadasszociációkat összesítettük és szófelhő formájában prezentáljuk. A szófelhőben az egyes kifejezések méret nagysága az említések gyakoriságával arányos. A 10. ábrán látható, hogy a megkérdezettek a vármegyei lét kapcsán elsősorban mezőgazdasági terményekre és gasztronómiai jellegű produktumokra asszociáltak, ide értve a tájjellegű italokat is (alma, szilva, pálinka, lekvár). Ugyanakkor a kulturális hagyományok és annak intézményesített formái (bál, búcsú) is a gyakrabban említett kifejezések közé tartoznak. Továbbá kiemeljük még a földrajzi adottságokat (Tisza, Sóstó) is.

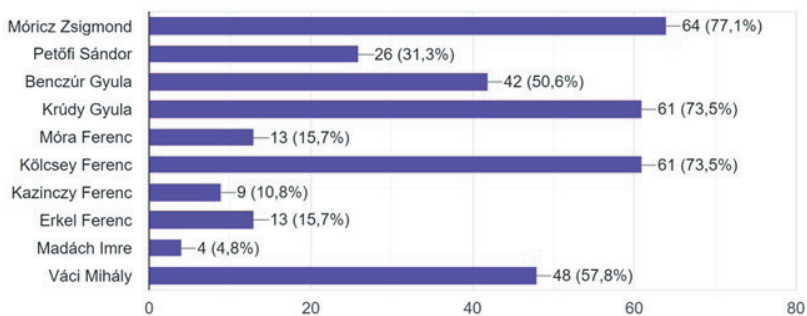
14

A marketingkutásban, így a kulturális márkák vizsgálataiban is használjuk a szabadasszociációs technikát, elsősorban a védjegy felidézési (*brand recall*) képességének beméréséhez. A felidézés képességében összekapcsolódnak tudati (kognitív) elemek az érzelmi töltetű képzettársításokkal. E technika mellett a márka felismerésének (*brand recognition*) módszerével a fogyasztó azon képességét lehet mérni, hogy a márkát különböző körülmények között tudja-e azonosítani és megkülönböztetni a márkaidentitás különböző elemei alapján. A felismerttetési technika az identitás kognitív dimenzióját képes feltérképezni. A kutatásunkban a megyéhez kapcsolódó kulturális identitás méréséhez a felismerési módszert is alkalmaztuk, figyelembe véve azt természetesen, hogy az ismeretkérdésre adott válaszok nem vonatkoztathatók el a kérdezettek általános műveltségétől.

A kérdőívben arra kértük a válaszadókat, jelöljék be a listában, hogy véleményük szerint a felsorolt művészek közül kit (kiket) tekint Magyarország kulturális emlékezete Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében kötődő alkotónak? A megfogalmazás módja azt a célt szolgálta, hogy a kérdezett ne vizsgakérdésként tekintsen a feladatra, illetve ne személyes képességvizsgálatként élje meg a kérdezési szituációt, ugyanakkor mégsem vélemény fejeződik ki a kapott válaszokban, hanem a megyéhez kapcsolódó kulturális képzet válik konkréttá, ennek mérését többek között fals válaszlehetőségekkel is próbáltuk validálni.

A kapott válaszok alapján kirajzolódik a vármegye irodalmi öröksége három fontos reprezentánsának primátusa: Móricz, Krúdy és Kölcsey, a megkérdezettek háromnegyede ezeket az opciókat választotta. A kapott válaszok az alkalmazott háttérváltozók (nem, életkor, iskolai végzettség, részvételi státusz, lakóhely, társadalmi-gazdasági helyzet) szegmenseiben közel azonos megoszlást mutatnak, így a vármegyei kulturális identitás valid

10. Véleménye szerint az alább felsorolt művészek közül kit (kiket) tekint Magyarország kulturális emlékezete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez kötődő alkotónak? (Több választ is jelölhet!)

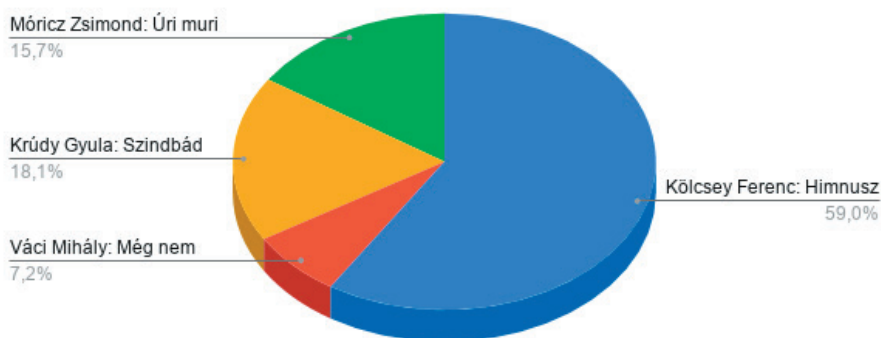

elemeiként definiálhatjuk a nevezett alkotókat.

12. ábra

Hasonló módszert alkalmazva tovább szűkítettük a kulturális közösségi identitáshoz kapcsolódó képzettársítások körét. A felismertetési kérdezéstechnika alkalmazásával a vármegyei kulturális örökség 5 nagyon jelentős irodalmi alkotását emeltük be a válaszlehetőségek közé, ezúttal feleletválasztós kérdéstípusban (tehát egy válaszopció volt megjelölhető) és fals válaszlehetőség nélkül. A kapott válaszok megoszlása egyértelműsíti a már a felidézési (szabadasszociációs) kérdezéstechnikával is detektált tényt, Kölcsey személyének és a Himnusznak a kiemelkedő jelentőségét: a kérdezettek 60 szá-

Véleménye szerint mi az a legismertebb klasszikus irodalmi alkotás, amely Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez köthető?

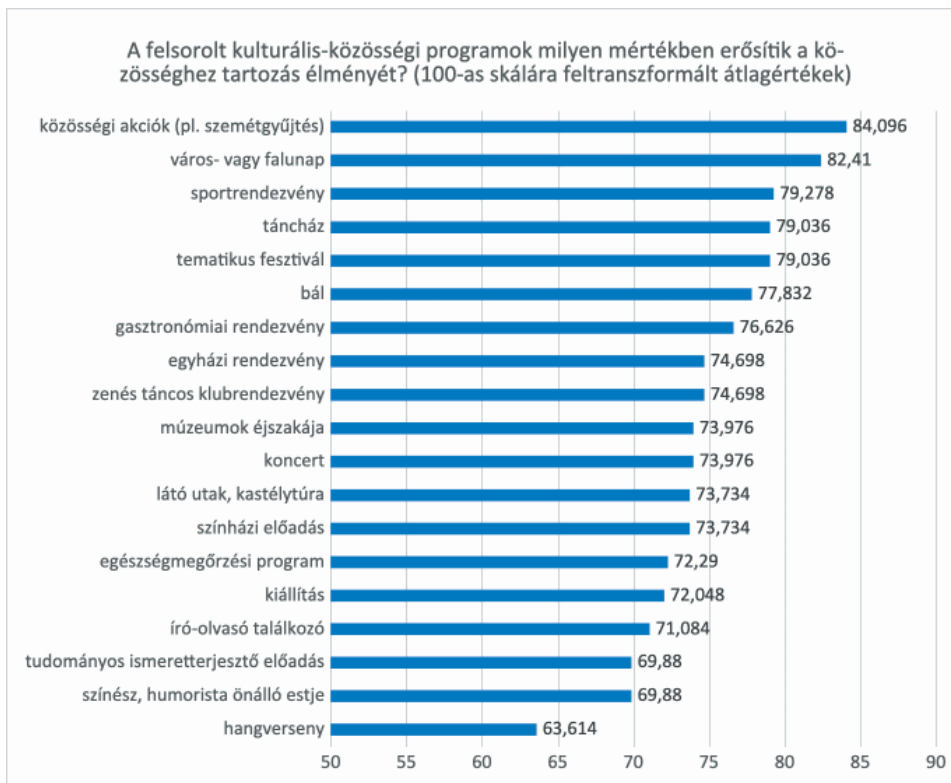

zaléka választotta a megyéhez köthető legismertebb alkotásnak a nemzet fohását.

13. ábra

Végül a kvantitatív adatfelvétel eredményeit bemutató elemzésünkben kitérünk arra, hogy a megkérdezettek miképp vélekednek arról, hogy különböző rendezvénytypusok milyen mértékben képesek erősíteni, tudatosítani adott közösséghez tartozás élményét. Ennél a kérdésnél a korábban a kulturális események látogatásának gyakoriságát mérő kérdéshez tartozó válaszitemeket használtuk. A Likert skála módszerével, az iskolai osztályozáshoz hasonló módon, egy ötfokozatú skála segítségével jelölhették a válaszadók az egyes rendezvénytypusoknak tulajdonított kulturális identitást erősítő hozzáadott értéket. Az egyes rendezvényekre adott átlagpontszámok viszonylag szűk tartományban szóródtak (3,1-4,2), ezért a különbségek látványosabb prezentálása érdekében az átlagértékeket feltranszformáltuk egy 100-as skálára. Az értékelések alapján azt tapasztaltuk, hogy a korábbi rendezvény preferencia sorrend megváltozik: ugyan a kérdezettek 60 százaléka egyáltalán nem vett/vesz részt közösségi akciókban, mégis ennek jelentőségét

tekintik a válaszadók a legfontosabbnak a közösségi kohézió szempontjából: 100 fokú skálán 84 pontszámot regisztráltunk ennél az opciónál. Szintén nagyobb súlyt tulajdonítanak a sportrendezvényeknek és a tánc háznak, mint amekkora volt a rendezvénylátogatás említési hierarchiája, a 80 pont körüli érték gyakorlatilag a város- vagy falunap,

illetve a tematikus fesztivál jelentőségével vetekszik.

14. ábra

2.2.2. Interjúk

Szakértői interjú

Az igényfelmérés keretében tematikus szakértői interjúkat készítettünk Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye vidéki közművelődési intézményeit reprezentáló, három kulturális intézményvezető-művelődésszervező bevonásával. A kiválasztott intézmények szakemberei egy-egy szabolcsi, szatmári, és beregi kisváros, illetve község kulturális

életének szervezésével foglalkoznak. A szakértői interjúk tartalma két fő részből állt; az irányított beszélgetés első része a helyi kulturális szolgáltatások tervezésének, valamint a közösség- és közönségszervezéssel összefüggő feladatok és kihívások témáját érintette, a második rész tárgya a vármegyei kulturális identitás formálásának kérdésköre volt.

A vidéki közművelődés szervezését is alapvetően átalakították az ezredfordulótól erőteljesebben érvényesülő társadalmi-gazdasági folyamatok, mint az üzleti alapon szerveződő kulturális vállalkozások kínálati nyomása, a robbanásszerű info-technológiai fejlődés, illetve a közművelődéssel szemben támasztott társadalmi elvárások megváltozása. A művelődésszervezőknek reagálni kellett a lakosság szabadidőtöltési-szórakozási szokásainak változására, a vidéken átalakuló tulajdon- és foglalkozásszerkezet teremtette szociális problémákra, a gazdasági válságok közösségi kohéziót meggyengítő hatásaira.

A felnőttképzés társadalmi-gazdasági jelentőségének növekedése a kisebb települések közművelődési intézményei számára nem eredményezett jelentős mozgásteret, annak dacára, hogy a jelentős tudás és tapasztalat halmozódott fel a lokális közösség humán erőforrás jellemzőivel kapcsolatban. Korábban a felnőttképzés profitorientált működése, napjainkban a bürokratikus szabályzók és a szektorban végbemenő képzésszerkezeti átalakítások miatt ez a tevékenység nem vált a vidéki közművelődési intézmények portfóliójának szerves részévé. Ennek a tendenciának a figyelembevételével a közművelődési szakemberek viszont komoly perspektívát látnak a népfőiskola intézményében, ebben a struktúrában a kistelepülések kellő erőforrások birtokában a szakképző intézményekhez képest hatékonyabban tudnák mozgósítani a helyi közösséghez tartozó jövőkép nélküli tartós munkanélkülieket.

A kistelepüléseken a kulturális élet alakítása két területen különösen jelentős: a helyi kulturális rendezvények előkészítése és lebonyolítása egész éves feladatot ad a művelődésszervezőknek, illetve egyre inkább előtérbe kerül a közösségszervezés, a fontos helyi ügyekben megnyilvánuló lakossági kezdeményezések felkarolása, továbbá a civil önszerveződések támogatása. A legnagyobb kihívás a fiatalok, illetve a fiatal felnőttek elérése, az őket mozgósító közösségi élményteremtés megvalósítása. A fiatalok 14 éves kortól másutt folytatják tanulmányaikat, a településüktől fizikailag és sokszor érzelmileg is eltávolodnak, miközben a gyökereket, a gyermekkori személyes kapcsolatok ápolását maguk is fontosnak tartják. Problémaként fogalmazták meg a közművelődési szakemberek, hogy a mai fiatalok kevésbé tudják megfogalmazni és artikulálni a (kulturális) igényeiket.

Azzal kell szembesülnie a közösségszervező szakmának, hogy a fiatalok a virtuális térben élik a szociális életüket, az online kulturális terek biztosítják számukra a kulturális igények, szabadidős szükségletek kielégítésének lehetőségét. Ez azonban lehetőség is egyben, hiszen a térben szétszóródva élő fiatalokhoz a megfelelő online platformokon sokkal egyszerűbben el lehet jutni, mint a hagyományos rendezvényekkel. Ezért elen-

gedhetetlen, hogy a vidéki közművelődési intézmények is rendelkezzenek új tudásmegosztó és kulturális-közösségi élményt teremtő online felületekkel, aminek nem a létrehozása, hanem a működtetése igényel igen sok erőforrást.

A virtuális térben szerveződött közösségeket nagyobb eséllyel lehet a valódi személyes jelenlétet és interakciót eredményező közösségi eseményekre mozgósítani. Olyan hibrid megoldásokkal kell dolgozni, amely részben az online térben, részben a települések fizikai kulturális tereiben hoznak létre közösségi élményeket.

A helyi lakosoknak a kulturális eseményeken, rendezvényeken való aktív részvétele különösen nagy közönség mozgósító erővel bír: a kistépüléseken élő emberek tevélegesen közreműködésével szervezett eseményeken (amatőr színelőadások, helyi tehetségkutatók, helyi öntevékeny művészeti csoportok fellépése) nagyobb nézőszámot lehet elérni, mint a kitepülő előadások esetén. Azért is lényeges ezeknek a közösségi aktivitásoknak a támogatása, mert azokon a településeken, ahol a falusi, vallási, vagy egyéb jellegű kulturális turizmus számottevő, ott a helyi természeti-kulturális adottságokra épülve jelentős vendégforgalmat kiszolgáló infrastruktúra jött létre, így a fontosabb helyi rendezvényeken (falunap, búcsú, fesztivál) a közönség nagyobb része már nem helybeli, ezért ezek az események kevésbé szolgálják a helyi közösség kohéziójának erősítését.

A fiatalok, fiatal felnőttek kulturális kollektív identitása részben az iskolai oktatáson keresztül, részben a helyi hagyományörzést szolgáló közösségi eseményekkel formálható. Az iskolák helyi tanterveiben kellő hangsúlyt kap a lokális és a vármegyei kulturális örökség megismertetése, azonban a személyes élmények hiányában nem tud kellő módon gyökeret verni a kollektív gondolkodásban. A korábbi évtizedekben az iskolák rendszeresen szerveztek vármegyei látó utakat, melyeken a vidék nevezetességeinek (Szatmárcsékén a temető, Kölcsey emlékház, Túrístvándiban a vízimalom, a vajai kastély) bemutatása elengedhetetlen része volt ezeknek a programoknak. Az utóbbi évtizedben anyagi, logisztikai és egyéb okok miatt kevésbé jellemző a kulturális örökséget megismertető iskolai kirándulás. Ezeket a látó utakat a fiatal felnőttek körében is lehetne pótolni, ami egyszerre erősíthetné a közösségi kohéziót és a kulturális örökség megismertetését.

A fiatalok nagyobb része ugyan az iskolán kívül ritkán találkozik a nemzet és a helyi közösségek kulturális örökségét meghatározó kultúrával, ugyanakkor körükben is egyre inkább trendinek számít a kulturális reprezentáció. A költészet napján szinte kampányszerűen osztanak meg fiatalok a közösségi oldalakon kedvenc verseket, sokan csatlakoznak olyan felhívásokhoz, amelyek könyvek ajánlására, kulturális élmények megosztására irányulnak.

A Himnusz, mint a nemzeti összetartozás és az állami szuverenitás szimbóluma jellegénél fogva érinthetetlennek, szinte szakrálisnak mutatkozik, ugyanakkor nem szabad tabuként kezelni. A fiatalokat számos közösségi akcióval lehetne mozgósítani a vers és a vármegye kapcsolatának bemutatását szolgáló produktumok létrehozására, és közös-

ségi oldalakon történő publikálásra irányuló felhívással. Szintén célszerű lenne a vizualizálás megoldásokat (videók, vizuális etűdök) kezdeményezni a célcsoport körében. A Himnusz kevésbé ismert verssorainak megjelenítését támogató pályázatokkal is lehetne közösségi akciókat létrehozni: kulturális emblémák, akár ruházat is lehetne hordozó felület. Az aktív részvétel erőteljesebben járulna hozzá a célcsoport körében a közösségi kulturális identitás elmélyüléséhez.

Fókuszcsoportos interjú

A fiatal felnőttek, mint a tervezett projekt célcsoportjához tartozó kultúrafogyasztók identitás képzeteinek, érték- és jelentésalkotásának, szükségleteinek és tapasztalatainak mélyebb megismerésére fókuszcsoportos interjút készítettünk. A koronavírus járvány előidézte korlátozások miatt az elérhetőség és a részvétel biztosítása érdekében a fókuszcsoport tagjait a megyében élő, a Nyíregyházi Egyetemen tanuló fiatalok közül toboroztuk. Sajátossága volt még a fókuszcsoportos adatfelvételnek az online interjú, ami ugyan korlátozottabban biztosítja a csoporttagok interaktivitását, viszont a járvány miatt ez a típusú csoportos kommunikáció részévé vált a célcsoport életének, így a résztvevők nem érezték magukat idegennek ebben a szituációban. A csoportos, irányított beszélgetés két alapvető fókuszpont köré szerveződött: egyrészt a résztvevők szabadidős szokásairól, kultúrafogyasztási preferenciájukról kérdezte a moderátor a közreműködőket, másrészt a közösséghez tartozást meghatározó identitás elemekről, kulturális reprezentációkról, a kulturális azonosságtudatról folyt a diskurzus.

A fiatal felnőttek, különösen a még tanuló fiatalok időfelhasználását, életmódját alapvetően az internet strukturálja. A járvány miatt gyakorlatilag hosszú ideig nem volt jelenléti oktatás a felsőoktatásban, így a kötött (tanulásra fordított) idő és a veszélyhelyzeti állapot teremtette korlátozások miatt a szabadidőt is a virtuális térben töltik a fiatalok. A résztvevők ismeretségi körébe tartozó, de már nem tanuló kortársaik helyzete is hasonló, legfeljebb annyi különbséggel, hogy akik már dolgoznak, nem napi 8-14 órát, hanem 3-6 órát „lógnak” a világhálón. A fiatalok közül 3 személyből 2 fő egyáltalán nem olvas sem újságot, sem könyvet, és csak minden tízedik érdeklődik a közélet iránt. A szórakozási, szabadidő töltési célú internethasználat alapvetően a közösségi oldalak látogatására, zenehallgatásra illetve videó tartalmak nézésére irányul, továbbá minden második fiatal online játszik is a világhálón. A közösségi oldalak között a Facebook, Instagram, és a TikTok platformok látogatását említették. A baráti kapcsolatok virtuális tere továbbra is a Facebook, ezt a felületet többek között tájékozódásra is használják, például a településükkel kapcsolatos információkat is innen szerzik.

Elvonatkoztatva a járvány helyzettől, a fiatalok közül minden 8-ik vesz részt valamilyen öntevékeny kulturális alkotócsoport munkájában, ez a kevésbé reprezentatív adat

viszont megegyezik a kérdőíves adatfelvétel eredményével. A helyi nagyrendezvényeken jelen vannak, ugyanakkor nem érzik érzelmileg közel magukhoz ezeket az eseményeket. Minden második fiatal szívesen részt venne a helyi kulturális programok alakításában, viszont paradox módon az időhiánnyal indokolják, hogy ténylegesen nem részesei a lakóközösségük közösségi életének.

A közösségi azonosságtudatukra vonatkozó képzeik elsősorban a személyközi kapcsolataikra, illetve a helyi kulturális örökség egyes elemeire (gasztronómia, népszokások) vonatkoznak. A megyét reprezentáló kulturális alkotók és alkotásokat érettségi tételszerűen nevesítették, ugyanakkor egyik kulturális ikont sem érezték magukhoz közelinek.

Az identitás erősítésének eszközei Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében

A társadalomtudományi szakirodalomban az elmúlt években egyre inkább erősödött az ún. identitásalapú megközelítések a népszerűsége, ahol a területi identitás, a változatosság, a konzisztencia, az egyediség olyan jellemzők, melyek közös irányba mutatnak. Ugyanakkor gyakran keveredő fogalmak, összerosódó felfogások jelennek meg, melyek nehezítik a világos szakmai feladat-meghatározást, valamint a kulturális identitás kialakításának tervezését is. Célszerű az identitás-fogalom kétirányú megközelítéséből építkezni, ahol a pl. vármegyei identitás fogalma megközelíthető úgy, mint az adott városról egy egyén fejében élő kép. Ez megkülönböztet, beazonosít egy területet, és mint pszichológiai megjelenés, kognitív konstrukció, a terület azonossága, megkülönböztethetősége személyiségeként értelmezhető. Az identitásfogalom második megközelítésében, az egyén erőteljesebben a középpontba kerül, így annak tartalma abban jelenik meg, hogy az egyén, a terület lakosa, illetve valamely célcsoportja tud-e azonosulni az adott területtel, településsel. Azaz itt egy egyén területi kötődéséről és összetartozás-érzéséről van szó, mely az egyént, illetve azokból álló adott csoportot jellemez majd. Az első, ismereti, beazonosítási, differenciálás-alapú identitás megközelítést, mint kialakulási feltételt értelmezhetjük a kötődés, az összetartozás létrejöttéhez, hiszen az adott lokális térség kulturális örökségének ismerete nélkül nem alakul ki a kötődés az érülethez.

Ne feledjük el, hogy a két megközelítés között kölcsönös (vissza) hatással is számolni kell, illetve lehet, hiszen a lokálpatrióták, a területtel, településsel azonosult személyek, csoportok fontos építői, fejlesztői, tehát sikeresen alakítják a terület arculatát. A térségek, település esetében számos síkon is értelmezhetjük az identitást, úgymint például kulturális identitás, gazdasági identitás, de hogy mely elemek válnak meghatározóvá az egy hosszabb fejlődés, változás, tudatos beavatkozás eredménye lesz.

A terület versenyképességének fejlesztésében meghatározó jelentősége van a róla meglévő ismeretszintnek, a róla – különböző jellemzők, paraméterek alapján – alkotott elfogadottságnak, attitűdöknek, arculatnak. Minél inkább egybeesik ez az ismeretszint,

az adott célcsoportok döntési szituációkban megfogalmazott elvárásaival, annál valószínűbb, hogy mellette dönt, annál sikeresebb lesz a terület. A területi marketing lényegét éppen ebben határoztuk meg, hogy ezt az arculatot tudatosan építse, konkrét fejlesztéseken alapuló teljesítményekkel illetve az eredmények megfelelő kommunikációjával.

Az adott térség pozicionálásának lényege a terület identitásának, a megkülönböztető jegyeinek, értékeinek, előnyeinek a felépítése és elfogadtatása, pozitív elismertetése, a pozitív imázs kialakítása. Az identitás tudatos építés nem jelent mást, mint a termék, jelen esetben az adott terület, település márkává fejlesztését, hiszen így azon jellemzők, értékek, előnyök fogják meghatározni a területről alkotott képet.

Egy adott területet pozicionáló elemek a szakirodalmi kutatásokban számos, tényezői körből építkezhetnek. Egy terület, egy település esetén is alapvető kiindulást jelentő dimenziók a következők: a terület tipikus termékei, jellegzetességei, hagyományok, történelmi háttér; természeti, földrajzi adottságok, gazdaság, politika, kultúra jellemzői; presztízs, design, innovatív szemlélet, szakszerűség; gazdasági fejlettség, technológiai szint, társadalmi háttér, ott élő emberek jellemzői, hasonlóság, rokonság, etnikai motívumok; történelem, művészet, zene, állampolgárok, emberek fejében kialakult eszmék és vélemények összessége, hitek, ideák, benyomások, emlékezetek, amiket az adott személy az adott helyről birtokol.

A kutatás alapján azzal kell szembesülnie a kulturális szakmának, hogy a fiatalok a virtuális térben élik a szociális életüket, az online terek biztosítják számukra a kulturális igények, szabadidős szükségletek kielégítésének lehetőségét. Ez azonban lehetőség is egyben, hiszen a térben szétszóródva élő fiatalokhoz a megfelelő online platformokon sokkal egyszerűbben el lehet jutni, mint a hagyományos rendezvényekkel. Ezért elengedhetetlen, hogy használjuk új tudásmegosztó és kulturális-közösségi élményt teremtő online felületeket. Másrészt a fiatal felnőtteknek a közösségi azonosságtudatukra vonatkozó képzeik elsősorban a személyközi kapcsolataikra, illetve a helyi kulturális örökség egyes elmeire (gasztronómia, népszokások) vonatkoznak. A vármegyét reprezentáló kulturális alkotók és alkotásokat tételesen nevesítették, ugyanakkor egyik kulturális ikont sem érezték magukhoz közelinek. Az leírtak alapján a kultúráközvetítés alapvető célja, hogy a hagyományos rendezvények mellett hangsúlyosan jelen legyen a virtuális valósághoz köthető rendezvények, illetve egy konkrét ikon karakterének felrajzolásával (színházi előadás, vándorkiállítás, rendhagyó irodalomóra) megfoghatóvá és átélhetővé tegye a térséghez tartozás érzését.

Kertész Sándor:

Jókai Mór humoristicus irodalma és a magyar néphagyomány

Jelentős változáson ment keresztül a sajtópiac Magyarországon az ezernyolcszázad évek első felében. 1852-ben a magyar nyelvű lapok előfizetőinek a száma nem érte el a hármezet sem, ami a következő egy évben megduplázódott. Népszerű volt ezekben az években az 1849 végén indult Hölgyfutár, mint irodalmi napilap. Néhány hónappal később kezdte meg működését a Pesti Napló, majd két évvel később Családi Lapok címmel jelent meg az első magyar katolikus szépirodalmi folyóirat. A Magyar Hírlap folytatásaként a Budapesti Hírlap is a piacon volt. Népszerű volt a Délibáb, amely egyben a Nemzeti Színház hivatalos közlönye is volt és népszerűségét részben Jókai Mórnak köszönhette, aki főmunkatársa és tulajdonképpen szerkesztője is volt. Jókai már fiatal korától nagy figyelmet fordított a humorra, különösen a néphumorra, amelyben rendkívüli értékeket vélt felfedezni. Már kecskeméti diákéveiben is saját rajzaival illusztrált tréfás folyóiratot készített. Jó rajzkészséggel rendelkezett és eredetileg festőművésznek készült. Önéletírásaiban gyakran felidézi ezirányú ambícióit. *„Ifjúkoromban festőnek készültem, volt tehetségem hozzá s kezdetben biztató szerencsém. – Nekem gyermekkori játékszerem sem vala más, mint a palatábla meg az irat. A mit írtam, ahhoz rajzoltam is, s a mit rajzoltam, ahhoz valami történetet is írtam. A legső piktúrám hat esztendőskoromban egy farkas volt, s alá ez a, történetesen alkaikus vers írva: „búsulást hallata bokorban egy farkas”. Kecskeméti jogász tanulmányai alatt még tanította is a rajzot. „Új ember voltam itt, senkisem ismert; megneveztem magamat; tudok rajzolni annyira, hogy mást is taníthatok. Megerősítettek. Hogy a rajziskolámból valami híres mesterek kerültek volna elő, azt nem állítom, de hogy a tanórámról soha senki el nem maradt, azt is tudom. A ki későn jött, azt megdöngönyöztem.”* A Délibábnak már megjelentek humoros írásai, amit az 1854-ben induló Vasárnapi Újságban folytatott. A Pákh Albert névleges szerkesztésében – tudni illik a magyar császári helytartóság és a pesti rendőrfőnökség nem egyezett bele, hogy a nemrégiben még Habsburg-ellenes Jókai a szerkesztőség élére kerüljön – hamar népszerűvé vált hetilap eleinte a vidéki kis és köznemességet, valamint a parasztságot célozta meg közérthető és színvonalas írásaival. Szerzői között természetesen ott találjuk Jókai Mór, aki regényei révén már nagy hírnévre tett szert és június 1-én Kakas Márton levelei címmel minden számban, mint színházi tudósító humoros írásokkal jelentkezett, ami hamar népszerűvé vált az olvasók körében. Jókai ezekben az években kezdi meg adomákat gyűjtő munkásságát és másokat is arra buzdít, hogy segítsék a munkáját és küldjenek számára a nép nyelvén forgó adomákat. A Vasárnapi Újság 1855-ben feltehetően az ő ötletére öt aranyat tűz ki *„a tíz legjobb adomára, amelyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyúak”*. Technikai újítások is szerepet játszottak a sajtó fejlődésében azáltal, hogy fametszeteket tudtak a szöveg közé elhelyezni. A sajtó és a sokszorosított grafika

ötvözése új megjelenési formát adott a korábban betű tengerként, nehezen olvasható újságoknak. A fametszetes filléres lapok és a leginkább enciklopédikus folyóiratok egymásra találása elkerülhetetlen volt, mivel a képek segítették a szöveget megértését, sőt az olvasni nem tudók számára is nyújtottak információt. Hazai fametszők hiányában eleinte Bécsbe hordták a rajzokat fába metszeni, de később megalakultak a hazai fametsző műhelyek is, ahol aprólékos módon, finom hajszálvékony vonalakat is körbe kellett vésni. Később a körülményes fametszést felváltotta a cinkográfia, amely jelentősen meggyorsította a klisékészítést. A Vasárnapi Újság, amely Landerer és Heckenast nyomdájában készült, már tudatosan épített az illusztrációkra. Címlapján rendszeresen közölt fametszetes rajzokat és a belső oldalakon is illusztrációval kísért írásokat. A címlap fametszetes fejléce jól szimbolizálta azt a közönséget, amelyet elakartak érni. Amikor a lap huszonöt éves jubileuma volt, Gyulai Pál ismertette a megalakulás körülményeit, s a következőket írta: *„Legjobban tetszett nekünk a cím fametszete: egyfelől a gólyafészkes fedélű házban egy földműves, amint pipázva a bor mellett hírlapot olvas, túlfelől a galambdúczos fedélűben pedig egy öreg táblabíró, amint a kávé mellett szintén hírlapot vesz a kezébe.”* Ez a fejléc valóban jól tükrözte a szerkesztők szándékát. Pákh Albert olcsó képeslapot kívánt szerkeszteni, számonként egy képpel, amit Heckenast külföldről kívánt beszerezni, de alkalmanként hazai rajzot is terveztek a lapba. Megindulását követően az első számot, másodsor, sőt harmadszor is ki kellett adni és a lap már az első években elérte a hétezeres példányszámot. A Vasárnapi Újság sikere arra ösztönözte Heckenastot, hogy újabb olcsó képes újságot adjon ki. Külföldi mintára sok humorral és humoros rajzzal. Ennek megalkotására legalkalmasabbnak Jókai Mór bizonyult, aki ekkor is pénzügyi gondokkal küszködött és kapóra jött neki az üzleti ajánlat, mivel az ő elképzelései között is szerepelt már egy „humoristicus” folyóirat terve. Az akkor már elterjedt és népszerű Fliegende Blatter német élclap mintájára képzelte el az új kiadványt, amelyben leginkább a népi, közszájon forgó adomákat, élceket kívánta megjelentetni, amelyek gyűjtését évekkel korábban megkezdte. Az angol, francia, német és osztrák élclapokat tanulmányozva gondolta megszerkeszteni a sajátját, aminek a Nagy Tükör címet adta. Hosszas előkészületek után 1856. november 2-án jelent meg az első szám, a címlapján Jókai Mór és Heckenast Gusztáv felhívással: *„Felszólítás hazai művészeinkhez! Az ilyen Mustrált humoristicus vállalat, mint a mienk, kezdetben nem adhat oly megfelelő képeket, aminek a külföldi hasonló tartalmú vállalatok képeivel versenyezhesse. Nem is tudjuk egyelőre, hogy kitől keljen azokat megszerezniünk. Pedig kétségtelennek hisszük, hogy hazánkban annyi genialis művész és dilettáns rejtőzködik, aki torzképek, genrerajzok, jellemképek s más effélék kiállításában remek dolgokat fog előállítani, ha számára kellő tér nyitatik. Mire nézve felhívjuk az illető művész és műkedvelő hazafiakat, hogy ha vállalatunk számára közremunkálni óhajtanak, mi minden ily nemű rajzot szívesen veendünk, s amint egyrésről azoknak illendő díjazását ígérjük, ugy ha szükséges a kívánt titoktartásról is*

kezeskedünk. Így reméljük, időjárástával vállalatunk művészeti részét is odaemelheti, hogy a külföldi hasonművekkel a versenyt kiállhassa. Addig is ne riasszanak bennünket vissza sem a kezdet nehézségei, sem az áldozat nagysága.” Áruklodó ez a néhány mondat, amelyben Jókai egyrészt beismeri, hogy képek, fametszetek tekintetében nem veheti fel a versenyt a piacon fellelhető külföldi élcloppokkal és fogalma sincs arról, hogy kit kérhetne fel humorisztikus rajzok készítésére, mivel ilyen jellegű rajzok még nem kerültek közlésre a magyar sajtóban. Ugyanakkor feltételezi, hogy a festőművészek körében rejtőzködhetnek olyanok, akik képesek lennének genre rajzokat és torzképeket készíteni, amit egyébként a vállalat jól meg is fizetne. Sőt titoktartást ígér számukra, miszerint nem fog kiderülni a rajzoló személye, feltételezvé, hogy az ilyen típusú rajzok készítőit a művészvilág esetleg lenézi, kiveti maga közül. Talán ez utóbbi a legfontosabb oka annak, hogy művészeink nem tolongtak a szerkesztőségben a megbízásért, annak ellenére, hogy csak nagy nehézségek árán tudtak megélni a festészetből. A lapok szerkesztői, az írók jól ismerték a művészeket, együtt váltották meg a világot a Komlókert vendéglőben, Jankó János fiatal kezdő festőművész is ott mutogatta rajzait, ott olvasták fel az írók verseiket, de az újságrajzolás teljesen ismeretlen terület volt a művészeknek. Egyedül a műmellékleteknek volt valami rangjuk, mivel azáltal a festményeik sokszorosított grafika formájában a művészeknek hoztak népszerűséget. De az adomák humoros írások egyszerű illusztrálása rangon aluli volt. Akik mégis megpróbálkoztak vele, leginkább nevük eltitkolásával tették. Ezért aztán nehéz is megállapítani, hogy a megjelent metszetek kinek a rajzójától valóak. Csak visszaemlékezésekből, utalásokból lehet következtetni egy-egy rajzoló kilétére. Áthidalva a rajzoló hiányát, a francia Charivariból vett át rajzokat, leginkább Granvilletől. Elsőként Huszka Józsefnek sikerült a lap rajzolójának megnyerni, aki már az első számba megalkotta a politikus csizmadia alakját és a nevét a kép alá írta. Jankó János az induláshoz képest, csak hónapokkal később készített rajzokat a Nagy Tükörnek, de a legtöbb rajz Jókai Mórtól származott, aki a saját maga gyűjtötte adomákat látta el illusztrációkkal. A kritika hamar a szemére hányta, hogy ilyen dolgokkal foglalkozik ahelyett, hogy regényeket írna. *„Új soha nem látott, nem hallott irodalmi vállalat, olyan emberek számára kik félnek a szomorúságtól. Címe: „Nagy tükör“, első magyar szabadság nélküli emberszólási vállalat, néhány száz képpel és számos képtelenséggel. (Tartalma a la Fliegen-de Blaetter, amint közelebb említők.) Megjelenik öt hetenkinti három íves füzetekben 10—20 képpel. Az egész évi folyam előfizetési ára 2 forint. Minden ember igyekezzék gyűjteni, mert aki nem gyűjt annak az arcképét kiadják. Szerkeszti a humorában páratlan Jókai Mór, kitől azonban sokkal szívesebben venné a közönség, ha ily burleszk ephemere becsű históriák helyett oly gyönyörű regényeket írna, mint a „Kárpáthi Zoltán „meg a „Magyar Nábob “. Azonban tartozunk vele Jókainak, hogy kimondjuk, mikép neki az efféle dolgok pusztán mulatságul szolgálnak akkor, ha becses irodalmi foglalkozásaiban kifárad.”* Az irodalom képviselői nem vették komolyan Jókai élcloppját, mondván ezt csak amolyan szó-

rakozásként műveli és rövidesen újra valami nagyszerű regénnyel áll elő. Mindenesetre Jókai jobbnak látta, ha nem a saját neve alatt írja adomáit, humoros cikkeit. Ezt követően a Vasárnapi Újságból már ismert Kakas Mártonként jelentek meg írásai, amivel igyekezett a háttérben maradni. Felhívására az olvasók nagy mennyiségben küldtek be írásokat, rajzokat, amely bőséges tartalmat szolgáltatott lapjának. Mindezek ellenére a Hölgyfutár 1858. február 18-án arról számolt be, hogy Jókai Nagy Tükör című lapja megszűnik és helyette megjelenik a Kakas Márton Albuma. „A Jókai „Nagy Tüköré” nincs többé, élyen a „Kakas Márton albuma.” A Nagy tükör utolsó két füzete (a 9-dik és a 10-dik) egyben e napokban jelent meg sikerült elmés tartalommal és még sikerültebb képekkel. Miután azonban e kedélyes vállalat szerkesztőjét Jókait sokan bánták, hogy e vállalat nem egészen méltó nevéhez, előállott Kakas Márton, mivelhogy ő Jókainak legmelegebb legpéldátlanabb barátja, s így szólt: „térj ki a komoly tudós urak elől, menj haza és írd szebbnél szebb regényeket és novellákat, itt meg majd helyt állok én helyetted.” Az egyesség megtörtént s így jön Jókai „Nagy-tüköréből” Kakas Márton albuma, mely nyolc füzetben fog megjelenni, legalább száz képpel, s előfizetési ára két forint. Aki mulatni óhajt – előfizet.” A Nagy Tükör azért alakult át Kakas Mártonná, hogy Jókai az őt ért bírálatok hatására átadja a felelősségét Kakas Mártonnak. Ettől kezdve Kakas Márton a szószóló, övé minden felelősség, de csak rövid ideig. Az albumból a tervezett nyolc helyett mindössze egy szám jelent meg és újabb átalakulásról számolt be a Vasárnapi Újság. „Amit egyik s másik lap egy idő óta rebesgetett, végre teljesült, Jókai barátunk és munkatársunk engedélyt nyert egy humoristicus lap kiadhatására. A „Nagy Tükör” és „Kakas Márton albuma” czimű vállalatok végre — mint illett s vártuk — egy rendes hetilappá nőtték ki magukat, s úgy hisszük, hogy hírlapirodalmunknak ezen szintolly szükséges és termékenyítő patakja csak most talált valódi medrére.” Jókai jó időben érezte meg a lehetőséget egy Magyarországon addig még alig ismert lap típus, az élclap megteremtésére, ami heti rendszerességgel szórakoztathatta az olvasókat. „Ki ne ismerné a külföldi nagy nemzetek, az angol, francia, német stb. nagy előmenetelét a humoristicus irodalomban? S miért ne legyen nekünk is illy vállalatunk, illy lapunk — melly semmi mást nem zár ki, nem nyom el, hanem valamennyi mást elősegíthet; melly a közönséget mulattatja, jó kedvet csinál, a nevetségest ostorozza, a haszontalant megveti, a nyeglét gúnyolja, a jelest népszerűsíti, de ahol kell, ott mindig szeret, mindig ki-mér S ki volna nálunk e szép szerepre hivatottabb, mint Jókai Mór? —, A Nagy Tükör, majd a Kakas Márton album szerkesztése során, valamint a külföldi élclapok megismerése által Jókai megfelelő tapasztalatot szerzett ahhoz, hogy heti rendszerességgel tudjon összeállítani egy humoros lapot. Az olvasók által beküldött adomák nagy mennyiségben álltak a rendelkezésére és volt rá esély, hogy Jankó János személyében állandó rajzoló-t talál Űstökös című lapja számára. Az Űstökös első száma 1858. augusztus 21-én jelent meg nyolc oldal terjedelemben. A hatodik szám a hátulján már egyértelmű adat található a szerkesztőségre. Laptulajdonosnak és szerkesztőnek Jókai Mór, rajzoló-nak pedig

Jankó János vannak feltüntetve. Az Atheneum nyomdában nyomtatták és az illusztrációkat Pollak műhelyében metszették fába. Nyolc oldalas újság heti megjelenéssel, számonként öt-tíz rajzzal. Túlzás lenne azt állítani, hogy ezek karikatúrák, vagy akkori névén torzképek lettek volna, inkább Jankó János népelet képeinek egy-egy alakja, gyenge kivitelben, esetenként pici torzításokkal. A második számban például a Cigány-politika című történethez korábbi festményeihez hasonlóan kocsmai jelenetet rajzolt, ahol a cigányok isszák a bort, de több más képen is a népi élet általa jól ismert karaktereit rajzolta meg. Ebből a szempontból Jókai és Jankó jól egymásra talált, hiszen az olvasók által beküldött és a Jókai által gyűjtött népi adomák illusztrálásához nagyon jól illett Jankó paraszt ábrázolása és a polgári élet jellegzetes karaktereit is jól ragadta meg, viszonylag kevés humorral. Tanulnia kellett még a sajtógrafika, ezen belül is az élcsepok rajzi stílusát. Valójában nem neki kellett törnie a fejét azon, hogy milyen rajzokkal töltse meg az Üstökös oldalait, hanem a szerkesztő, jelen esetben Jókai képötleit kellett megrajzolnia. Jókai elmondta, vagy leírta a rajzoló számára a történetet és megmondta, hogy mit kér az adott íráshoz lerajzolni. Sok esetben még vázlatot is készített Jankó számára, hogy képzelet el a képet. Jankónak valójában csak kiviteleznie kellett a kért képet. A rajzoló ekkor még nem önálló alkotója volt az újságnak, hanem külső munkatársa, aki a szerkesztők igényei szerint alkotott. Pontosan elmondták neki, hogy ki szerepeljen a képen, milyen pozícióban és milyen legyen a környezet. A rajzoló kvalitásától függött, hogy a kért sajtógrafikát milyen színvonalon tudta realizálni. Karikatúra jellegű rajz elsőként a kilencedik számban jelenik meg, amikor különböző karaktereket helyez csizmába, azzal a címmel, hogy kit hol szorít a csizma. Az üstökös humorát eleinte a szöveg adja és a képek csak szemléletessé teszik, de önálló humorral nem rendelkeznek. Az adomák gyűjtéséből összeállt irodalom hosszú évekre biztosította Jókai számára, hogy az újságját megfelelő tartalommal lássa el. Gyűjtésének és a humorhoz való viszonyának a mottója a következő volt: *„A humor csak szabadelmű és felvilágosult népek tulajdona.”* Az akadémiai székfoglalójában adomagyűjtéséről a következőket mondta: *„Ha engem valaki számadásra talál vonni — fejezte be szavait —, mi jogon foglalok itt helyet, nem fogom azt mondani, hogy íme, írtam ennyi, meg ennyi regényt, mert azok valószínűleg néhány lustrum elmúltával Dugonicsnak azon korszakban közkeletű regényei szomszédságában fogják pihenni a boldog elfeledés álmát, de fogom mondani azt, íme e kötetekben gyűjtöttem össze a magyar néphumor elszórt adalékait, ezeket hagytam az utókorra, és ezek a kötetek élni fognak, és tanúskodni, míg a magyar él; az pedig él, míg a világ áll.”* Gyűjtését különböző szempontok szerint csoportosította. A legrégebbi adomák közé sorolta azokat, amelyek az ördögről szólnak. Példaként említi, hogy üzték ki az ördögöt az algardi királylányból egy rossz asszonnyal ijesztgetve? Vagy, hogy vitte el az ördög a részmértéket adó kocsmárosnét lóvá alakítva, útközben hogy veretett egyik lábára patkót, s íme reggel a visszaváltozott nőnek a meztelen sarkára volt szegezve a patkó. Hogy találta meg a részeg em-

ber a pohara fenekén az ördögöt? Hogy szedte rá az ördögöt a ravasz menyecske, lehetetlen feladattal, a mi abból állt, hogy egy szál göndör haját egyenesítsen ki. Voltak személyes képviselői is a néphumornak, akiknek akkoriban igen tisztességes nevük volt — „a bolond„! „A legtöbb jó ötlet, ezen kezdődik: „egyszer volt egy bolond.” Többnyire fejedelmek, királyok tartották őket maguk körül s ma is irigylendő szabadsággal ruházták fel őket, keserű igazságokat mondani a fejedelmek szemébe, miknek rossz következtéseitől a csörgősipka sokkal jobban védelmezte a kimondó fejét, mint a sisak.” – írja székfoglalójában. Megállapítja: „A néphumor nyilai mindig az uralkodó visszaélések ellen voltak intézve. Csalánhegyeik majd a babonát, majd a nevetségessé váló divatot, majd a gazdagok pazarlását, az úrfiak könnyű erkölceit, majd a papság tiszteletreméltó rendjéből kiváló jezsuitákat csipkedék, s mint az Oeil de Boeuf krónikái néha elég merészséggel bírtak a fejedelem és udvar emberi gyöngéit is csiklandozni.” Legvégül arra a következtetésre jut, hogy „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes az önmagát rajzolni — adomáiban.” A magyar népi humor tovább élését tette lehetővé Jókai Mór az Üstökös című élc lapjában, elősegítve azok fennmaradását és terjesztését. Mindehhez nagyon jó kiegészítést adott Jankó János a karikatúráival és illusztrációival. A népi humornak az élc lapban történő megjelenítése bátorítást adott más újságoknak is. A Vasárnapi Újság 1861. március 24-én Képek a népleletből címmel illusztrált cikksorozatot indított. „Ily czim alatt egy uj sorozatát nyitjuk meg a hazai népleletből ellesett rajzoknak, melyeket jónevű honi művészeink műveinek másolatai vagy eredeti vázlatai nyomán mint un. genreképeket időszakonként lapunk egyéb közérdekű rajzai közé vegyítendünk. Reméljük, hogy ezáltal idő folytán olvasóink igen becses gyűjtemény birtokába jutandnak. Előre is jelenthetjük, hogy szerencsések voltunk e czélra egyik hivatott művészünk, Sterio hazánkfíát megnyerni, kitől különösen az erőteljes magyar fajra vonatkozó, számos jellemzetes vázlattal bírunk.” 1862. január 19-én a sorozat XIV. Az erdélyi cigányok című részét már Jankó illusztrálja, a tőle már megszokott kompozícióban, de ezúttal fametszet formájában. A kép címe: Utazó cigánycsoport. De nem csak ezt a sorozatot illusztrálja, hanem portrékat és más kortárs alkotók festményeinek is elkészíti a metszett változatát, nagy alaposággal. Sterióval jól kiegészítik egymást, amiről így ír a lap 1862. március 30-i számában: „Ismét egy sikerült másolatát közölhetjük e rajzzal egyik jeles művészünk festményének. A milyen eredeti, élethű és megható abban Sterio Károly festészünk felfogása és compositiója, épen oly hűnek és pontosnak találjuk itt Jankó János munkatársunk correct rajzát, mely fametszőinknek egy finomabb, művészi hatású mű előállítására szolgáltatott alkalmat Művészeink e téren nemes versenyzésre szálltak s mi örömmel szemléljük a hazai művészet ez ágának fokenkénti emelkedését. Emlékezzünk vissza, a Vasárnapi Újság keletkezésének első éveiben mily szegények voltunk e részbeni hazai erőiben s mi szép lendületet adott szerény vállalatunk a külföldön annyira virágzó ezen iránynak is hazánkban! S miután úgy tapasztaljuk, hogy közönségünk kiváló érdekléssel kíséri e

pártolásra méltó törekvéseket. Ígérhetjük, hogy magyar genre-képek közlésében kifogyhatlanok leszünk. Eddigi készletünk s további intézkedéseink megengedik, hogy havonként egy vagy két hazai életkép rajzát hozzassuk lapunkban, melynek sikerültéről legjelesb szakművészeink nevei kezesskednek.” A következő évben nagyon sok Lotz Károly kép metszetét készítette el. Külföldi lapok is felfigyeltek a Vasárnapi Újságban megjelent magyar népi kulturát bemutató Jankó rajzokra és megbízást ajánlott a The Illustrated London News magyar életképek készítésére. Jókai Mór adomagyűjtése és azok széles körben való publikálása, valamint Jankó János életképfestészete és azok metszetekben történő sokszorosítása nagymértékben hozzájárult, hogy a magyar néphagyományra ráirányítsa a figyelmet. Ez lehetővé tette a paraszti kultúra és a népi humor megismerését, széleskörű elterjedését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar sajtó története. Főszerkesztő Szabolcsi Miklós. 2/1. Szerkesztő: Kosáry Domokos és Németh G. Béla, MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1985.
- Buzinkay Géza: Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében; Corvina, Bp., 1983.
- Kertész Sándor: Buborékban beszélők, A magyar képregény 150 éve Nyíregyháza, Képregényáruház Bt. 2023.
- Kertész Sándor: Jankó, (Kép)regényes életrajzok, Nyíregyháza, Képregényáruház Bt. 2025.
- M. Kiss Pál: Jankó János (1833–1896); Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1961.
- Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora Kossuth, Budapest 2011.
- Révész Emese: Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között. Budapest, 2015.
- Szana Tamás: Jankó János élete és munkái, Athenaeum, Bp., 1899.
- Takács Mária: Jankó János (1833–1896). Budapest, 1936.

Sztojka Viktória: A vizuális narratíva életkori sajátosságai és a magyar népmesék a kiállításpedagógia tükrében

Bevezető

Már az őskortól megfigyelhető a rajzolás-festés fejlődése az ábrázolás módjára, kidolgozottságára és témájára való tekintettel. Ahogy a művészettörténeti korszakokat tanulmányozzuk, észrevehető az ábrázolások jellegének folyamatos fejlődése, amelyet nemcsak a rajztudás, de az eszközök megjelenése, a technikák feltalálása is meghatároz. A gyermekek rajzfejlődési szakaszokon mennek keresztül olyan attribútumokkal, amelyek általában megfigyelhetőek a kor előrehaladtával, a finom motorika, a kognitív gondolkodás, a személyiség fejlődése nyomán. A régi koroktól eltérően a jelenben a pedagógusokra hárul a feladat, megismertetni a gyerekekkel a magyar kultúrát és a hagyományokat. Az informálódás kiegészíthető a média adta lehetőségekkel, amelyet a Kecskemétfilm stúdió Magyar népmesék című animációsfilm sorozata lehetővé tesz bemutatva a paraszti világot csodás elemekkel és gazdag motívumvilággal, közelebb hozva a múlt értékeit tanításokkal, az óvodás korú gyermektől egészen a felnőttéig. Az iskola-rendszerbe bekerült gyerekek számára a pedagógusok jó gyakorlatként alkalmazhatják a kiállításpedagógia programot, amely a művek, mesék megértését hivatott elmélyíteni. A későbbiekben az alkotási folyamat, a parafrázis, a különböző eszközök alkalmazása, mind emlékeztetéssé, maradandóvá teszik a kiállított művek hatását, szemléletet és személyiséget formálva.

Gyermekekről fejlődés

A kisgyermek a rajzeszközöket kezdetben a mozgás örömeinek vágyát teljesítve használja, vállból nagy lendülettel, könyökből rövidebb távon és csuklóból apró, irányított mozdulatokat végez. Először csak ismerkedik az eszközökkel, ez a nyomhagyás időszaka. Nyomot hagyni azonban lehet vízzel, sárral, a cipő talpával, étellel, rúzzsal, stb. Kezdetben bökdösi, lökdösi az íróeszközt, a papír széle nem a határ, nem utánózik semmit, csak a funkcionalitás tiszta öröme jellemzi az 1 és 3 év közötti gyermek alkotási folyamatát. Közben, ahogy lazulnak az ízületek, úgy változik a firka is. A következő szakaszban megjelenik a lengőfirka, amely már összefüggő vonalakat tartalmaz, könyök és kar ízületeiből indul a mozdulat. Kérésre szívesen elmondja a gyermek, mit ábrázol a műve. Amikor megjelenik a fészekfirka, lendületes, körkörös mozdulatokkal rajzol, középpontossá válik a forma, esetleg kitüntetett középpontja is kivehető, amely szelf-koherenciát

jelez, és arra utal, tudatában van és szerves egésznek éli meg önmagát. Mindezek után eljut a mandala, körkereszt alakzatokig, elkezdődik a formafirkálás, a rajzolás az ujjakra koncentrálnak, és a papír széle még mindig nem jelent határt számára. A korszak végére megjelennek a mások számára is beazonosítható elemek, aggregátumok, elkezdődik az utánzás, már nemcsak firkál. A sugárküllős nap, az emberi fej, a „fejláb” emberek, a házak, fák, állatok, azon egyszerű formafirka elemek, amelyek már mások számára is felismerhetőek. A tojásszerű alakzat függőleges tengelyére kerül az orr és a száj, a vízszintes tengelyre pedig a szem és a fülek.

Ezt követően a technikai tudás, a finommotorika, a kognitív képességek fejlődésével a gyerek megjeleníti, amit a rajzolt dologról tud, ismer. Ekkor már 4 éves. Ebben a szakaszban beindul a valódi ábrázolás, és a kezdeti térábrázolás, vagyis egyszerre több nézetet jelenít meg - ahogyan tették azt az ókori egyiptomi ábrázolásokon is -, valamint a lap alsó régiójában egy vonallal jelzi a talajt és minden formát arra rendez. Körülbelül hat éves koráig felsorakoztatva ábrázolja az alakokat egymás után. Még aránytalanság figyelhető meg a figurák egymáshoz való viszonyában, például az ember nagyobb, mint a ház, valamint még belső képet rajzol, és több képzeleti elemet ábrázol. Amikor a technikai nehézségek oldódnak, - öt éves kor környékén - már kevésbé jellemző a többféle térábrázolás, fokozatosan áttér a gyermek a valósághű ábrázolásra, amely elsődlegessé válik a számára. Hét és kilenc éves kor között sokszor 1-1 részletet kiemel, amit fontosnak tart, lokál színeket használ, mozgalmasság témákat dolgoz fel, amelyekre a narrativitás jellemző. Stabil sémákat mutat, méretviszonya még szubjektív, a tér megjelenítése még a formák talaj menti egy vonalra rendezésével történik. A „képi beszéd áradása”, a történetmesélés 10-11 éves korban szinte teljesen eltűnik, a valósághű ábrázolás következtében, a képzeletből történő rajzolás igénye lecsökken. Már nem gyermeknyelv jellemzi az alkotásokat. A vizuális nevelés feladatává alakul az objektív tartalmú ábrázolás mellett fenntartani a szubjektív jellegű képi megnyilvánulást. Megjelenik a rajzi realizmus és gyakorlottsággá válik a formaredukcióban. 12 éves kortól szignifikánsan javulnak másolási és térábrázolási képességei, a gyerekek mind tökéletesebben ábrázolják a perspektívát és a téri dimenziókat.

Ahogy fejlődik a rajztudás és az eszközhasználat, úgy egyre nagyobb mértékben mozdul előre a gyerek biztonságérzete, szabadsága az alkotásban és ezekkel párhuzamosan fokozatosan megjelenik a rajzokon a kreatív ábrázolás, így elrugaszkodhat a tanultaktól, ahogy azt kisgyerekként is tette, és visszatér a képzeletéhez. Vagyis, hogy fiatal felnőtt korban elszakadjon a valósághű ábrázolástól oly mértékben, hogy az alkotás hatása ne emlékeztessen a gyermeki ábrázolásra, előbb megfelelő szaktudással kell rendelkeznie elméleti, technikai és eszközhasználati téren. Tehát elrugaszkodni csak attól lehet, amit más megtanult. Nemcsak másolás, realitás jellemző, hanem az álom, a szürreális megjelenítés is, de leginkább tudatos formában. Ráeszmél arra, hogy képes kifejezni örömet,

bánatot, sérelmeket, nyomasztó és vágyott dolgokat és számos individuális, szubjektív gondolatot alkotásaiban. Ismét narratívává válnak a művek, történetet mesélnek el. A vizuális narratíva három feltétele; a festmény vagy rajz egynél több időbeli pillanatot mutasson be, a szubjektum ismétlődjön és egy minimálisan realisztikus környezetbe illeszkedjen. Ez az ábrázolásmód már az őskorban, a barlangok falán megjelent bemutatva az események folyamatát és az idő múlását vagy az ókorban az egyiptomiak szalagkompozícióban gondolkodtak történetmesélés tekintetében, a rómaiak a Traianus oszlopon a császár hadjáratait időrendben mesélték el, fölfelé tekeredve, a román kori Bayeux-i falikárpiton képregényszerű mesélés látható körülbelül 70 méter hosszan, de ide sorolhatók a reneszánsz idejében készült történelmi és a barokk nyakatekert szobrok, festmények is. Az egész művészettörténet arra hivatott, hogy bemutassa az emberiség által megélt eseményeket, amelyek a múltunkat és a hagyományainkat képviselik.

A hagyományok és a magyar népmesék

Csakhogy, amíg a hagyományok a múltban átöröklődtek, addig a jelenben fenntartani, őrizni próbáljuk őket. Régen a családokban több generáció élt együtt, amely lehetővé tette, hogy a gyermek természetes, indirekt módon, a környezete által örökölje és megismerje a hagyományokat. Megtanulta a természetben előforduló anyagok otthoni közegben történő felhasználását. Ekkor a múlt feltámasztása volt a cél. A jelenben azonban nem tipikus a több generáció együttélése, ezért amit megtudhat a hagyományai kapcsán, tanulás útján érheti el. Az együttélési szokások változása miatt nagyobb felelősség hárul az iskolákra, azon belül a pedagógusokra. Jeles napok alkalmával, népszokások, énekek, játékok, kreatív, kézműves foglalkozások segítségével áttemelik azokat az értékeket, a magyarságra jellemző hagyományokat, amelyek a közeli- és távoli múltunk részei.

A technikai fejlődéssel a médiának nagy szerep jutott a hagyományok ápolásában, rendezvények, ünnepek, népszokások néprajzi bemutatásával. A paraszti kultúra ismeretetésére legalkalmasabb a Kecskemétfilm Kft. által készült Magyar népmesék animációsfilm sorozat, kisgyermek és felnőttek számára egyaránt. A népmesék tulajdonképpen adomák, amelyek szájhagyomány útján terjednek, apró változtatással. A változatok tájak szerint megfigyelhetők. Annak érdekében, hogy ne vesszenek el ezek a történetek, katalógusba gyűjtik őket – a finn, az amerikai és a német mesekatalógus mellett nemzetközileg elismert és önállóan létezik a Magyar Népmese Katalógus (MNK).

A Magyar népmesék animációsfilm sorozat gyártása 1977-ben kezdődött a Kecskemétfilm stúdióban. A célja a magyar paraszti kultúra értékeinek megmentése volt. Mikulás Ferenc ötlete alapján Jankovics Marcell lett a vezető rendező, majd csatlakozott Horváth Mária és Nagy Lajos. 100 rész készült, amely 2020-ban Hungarikum lett. 27 országban vásárolták meg a vetítési jogokat. Minden ország lefordította saját nyelvére. Az interne-

ten a mai napig is töretlenül magas, egy millió fölötti a nézettség száma minden egyes történetnek. A részeket egész, lezárt történetek jellemzik. A kiindulás mindig valamilyen hiány, ami miatt a főhős útnak indul, kalandokon, próbatételeken keresztül végül mégis megszerzi, ami a boldogsághoz szükséges. Magyarország különböző tájegységeinek történeteit mutatja be, csodás, varázslatos elemeket tartalmaz. Kiemelkedő képi világ, színgazdagság, történetek mellett a népmesék erotikus utalásokban is bővelkednek. Ezek a jelek lehetnek erőteljesebbek, olyannyira, hogy a Királykisasszony jegyei című epizódot több országban betiltották. Azonban az ábrázolások gyakran oly módon jelennek meg, amelyek nem egyértelműek, ezért a nézők korosztályuknak, tudásuknak és érzékenységüknek megfelelően értelmezik azokat, de találhatók a mesékben a vicc kedvéért elhelyezett formák is. Leggyakrabban a néprajzi motívumok növényvilágának - tulipán, rózsza, fa, ágak, alma, körte - felhasználásával fejezik ki a bujaságot. Ahogy az tulajdonképpen a mindennapi élethez hozzátartozik, így a Magyar népmesékben is megmutatkozik.

Jelenleg újabb tizenhárom epizód készül, amelyeknek vezető rendezője Csákovics Lajos, társrendező kollégáival dolgoznak együtt. A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban, Nyíregyházán, Magyar népmesék című kiállításon bemutatott képkockákat az általa rendezett epizódokból.

Ez a kiállítási anyag eljutott a Kós Károly Művészeti Szakgimnázium, Technikum és Kollégiumba, Debrecenbe, ahol egy előadói kiállításmegnyitó alkalmával ismertette az érdeklődő animáció és egyéb művészeti szakos diákokkal a munkafolyamatokat. Néhány story boardot is megtekinthettek. Kiderült számukra, hogy minden rész forgatókönyvírása előtt körültekintő, mélyreható kutatómunkát végez a stáb, annak érdekében, hogy a forgatókönyv képi világa és a story board minél pontosabban mutassa be a népi és paraszti kultúra hangulatát, motívumvilágát. Ehhez a munkához néprajzi – számos forma a Néprajzi Múzeumból merített – gyűjtést végeznek. Az érdekesítő kiállításmegnyitó kezdetén a tanulók megismerkedtek a kiállításpedagógia programmal, amely a múzeumpedagógián alapul.

Múzeumpedagógia és kiállításpedagógia

Attól kezdve, hogy megjelentek az első múzeumok, magukkal hozva a tárlatvezetőket, megszületett a múzeumpedagógia. A múzeumpedagógia alapelveit Magyarországon az 1970-es években fektették le, annak érdekében, hogy a diákok művészeti ismereteit játékos, élvezhető tevékenységekkel bővítsék. A foglalkozások mindig a múzeum sajátosságaihoz, az adott művek jellegéhez igazodtak, ezért főképp azok a múzeumok és galériák voltak előnyösebb helyzetben, ahol nemcsak állandó, de időszakos kiállításokat is szerveztek. Foglalkozástípusait tekintve múzeumi tanóra, amely szorosan kapcsolódik az iskolai tananyaghoz, feladatlap, vagy játéklap, amely során a diák részletesen megis-

merheti a műgyűjteményt, megértheti a fontosabb alkotásokat, korfeldolgozás játékos feladatokkal, valamint az önálló felfedezés módszere. Ehhez azonban a pedagógusnak tudnia kell, hogy a tananyagokhoz mely múzeumokban talál gyűjteményt, ismernie kell a múzeum adta lehetőségeket, felkészíteni a tanulókat a múzeumi etiketre. Mindebben segítenek a múzeumpedagógusok szakmai füzetekkel, előadásokkal.

A Magyar Nemzeti Múzeum által került kidolgozásra az a múzeumpedagógiai módszer, már több mint két évtizede, amelyet a pedagógusok a tanóráikon alkalmaznak, hiszen nem juthat el mindenki a múzeumokba, galériákba.

Kiállításpedagógia program leírása

A módszer tulajdonképpen a múzeumpedagógián alapul, de eltér attól, hiszen az iskolában megrendezett kiállítást látogatják a diákok, nincs szükség a múzeummal vagy a galériával történő konzultációra a múzeumpedagógiai túra témáját és a tananyaggal való kapcsolódási pontokat illetően sem, így könnyedén beépíthetővé válik a tanórákba.

Egyes tevékenységekkel megelőzi a múzeumpedagógiát, hiszen az intézmény pedagógusainak ötlete alapján alakul ki a kiállítás témája, és a meghívott a vendég. Felveszik a kapcsolatot az alkotóval, elszállítják a kiállításra szánt anyagot és felméri az esztétikai és biztonsági szempontok alapján a munkák technikai igényét annak érdekében, hogy a legmegfelelőbb módon prezentálják az alkotásokat. A kiállításpedagógia különlegessége, hogy nemcsak képzőművészek vagy iparművészek munkáit vehetik számításba, hanem írók, költők vagy egyéb tudományokban elismert emberek műveit, mert így bemutatják a rajz, vagy a vizuális kultúra tantárgy lehetőségeit, miszerint bármely közismereti tárgyba integrálható valamilyen módon. A gondolkodásmód kialakításához szükséges a tanár és a diák kreativitása, elrugaszkodása a megszokott sémáktól. Végeredményében olyan élményhez jutnak a tanulók, amelyre a jövőben emlékezni fognak.

A módszer alkalmas arra, hogy tovább lendítse, fejlessze, alakítsa az iskola arculatát, a gyerekek látásmódját, szociális érzékenységét, személyiségét, a világhoz fűződő viszonyát, az önismeretét, a művészetek iránti attitűdjét, a magába vetett hitét, szakmai tudását. A cél az, hogy a valós kiállítást megtekintsék, megismerkedjenek az alkotóval, informálódjanak, és interpretálják a látottakat és hallottakat, az alkotó technikáit és hasonló megjelenésű végeredményt hozzanak létre, érzékeltetve saját koncepciójukat, emóciójukat műveiken keresztül. Végül pedig prezentálják diáktársaik, a tantestület és családtagjaik előtt egy kiállítás formájában.

Az elmélet mellett a gyakorlatra jut a hangsúly, létrehozva így egy komplex projektet a tanulók számára.

A kiállításpedagógia módszer működőképessége elsősorban egy saját, iskolán belüli kiállítótér kialakításán vagy adott időszakra kinevezésén múlik. Lehet díszterem, tan-

terem, aula, de folyosórész is. Azért fontos mert, a diákok csak kis részének van alkalmuk rendszeresen kiállításokat, de főképp múzeumpedagógiai foglalkozásokat látogatni, így azonban a múzeumpedagógiai foglalkozást az épületen belül megrendezik számukra, és a feldolgozás időszakában a tanulók bármikor megtekinthetik a műveket ösztönzőképpen. A pedagógusok az iskola tanulóihoz, lehetőségeihez mérten formálják a feladatokat, amelyek a tanórákba integrálhatóak, és szakmai együttműködésre ösztönzik a kollégákat.

A második nagyon fontos tényező az önálló alkotás, amelyhez a tanulók professzionális segítséget kapnak tanáraiktól.

A harmadik tényező a diákok saját élményen alapuló munkáinak kiállítása az eredeti művek zárónapján, amelyre ugyancsak meghívják az alkotót vagy egy hozzátartozóját. A személyesebb hangvételi beszélgetés keretein belül fény derül a művészi pályára, a művek kialakulására, a jövőbeni tervekre. A módszer megvalósítható az óvodában a közepe és nagycsoportos gyerekek számára, kognitív képességeiknek, intellektuális szintjüknek megfelelő foglalkozásokkal, valamint az általános iskolás tanulók alsó és felső tagozatának és a középiskolás tanulók javára egyaránt.

A kiállításpedagógia program rendszere

A kiállítás szervezése és rendezése

Fejtörést okozhat az ötlet... az ismereti tőke az elsődleges, így realizálódhatnak a felvetődő alkotások. Megvalósítható a kortárs művészek munkáinak kiállítása a pedagógus saját környezetéből és távolabbról is a tiszteletdíj és az utazási költségek tudatában. A program megszervezésének fontos része az egyeztetés, a helyszínt, a művek számszerűségét és méretét tekintve, valamint prezentálásuk módját illetően, pl. keret, üveglap, stb. Rendkívül fontos a művek biztonsága - magas értéket képviselnek-, valamint a bizalom az alkotó és a szervező között. Ekkor kell meghatározni a kiállítás megnyitójának típusát, azaz rendhagyó, előadói – moderálással kísért vagy pedig protokolláris legyen.

Az alkotások helyszínre szállítása után hasznos a diákok bevonása a kiállítás rendezésébe, az informálódás és szemléletük formálása érdekében. A gyakorlati munka hatására fejlődik a látásmódjuk, a kompozíciós képességük, könnyebben elsajátítják a téralakítás módját, a rendezéshez szükséges eszközök használatát és a csapatmunka acélozza szociális kompetenciájuk is.

Fontos a plakát! Miután az előzetes egyeztetések megtörténtek, a megnyitó napját legalább két héttel előzze meg a plakát, a tanulók és a kollégák figyelmének felkeltése céljából. Megtervezheti a pedagógus, de a kellő kompetenciával rendelkező diákok szívesen megalkotják a vizuális elemet.

A kiállításmegnyitó

A plakáton kívül a vernisszást (kiállítás megnyitója) megelőzve a tanórákon a pedagógusok felkészítik a diákokat az élmény befogadására. Beszélgetnek az alkotóról, a munkákról, valamint ők is érdeklődnek. Ez előnyt jelent számukra a megnyitón, amelyre, ha élő személy a művész, hasznos, ha jelen van, ha mégsem, abban az esetben egy hozzátartozóját vagy alkotótársát, aki szakmailag és személyesebb hangvételben is méltatja a művészt.

A moderáló személy által lefolytatott megnyitó körülbelül egy vagy két negyvenötperces tanórát vehet igénybe. A beszélgetésnek érdekfeszítőnek és hasznosnak kell lennie a tanulók számára. A kommunikáció során kitérnek a művek technikájára, témájára, miért állnak közel a művészhez, mi vagy ki inspirálta őt, volt-e mestere, volt-e más mesterség, amit szívesen választott volna, elmeséli szakmai életútját, mit tervez a továbbiakban, min dolgozik jelenleg, mit jelent számára az alkotás. A közben felmerülő kérdéseket feltehetik vagy egy kérdező ládába gyűjtik, a beszélgetés végén a moderátor vagy az egyik segítő pedagógus felolvassa.

Fontos az időkeret figyelembevétele, a vernisszázs terjedelmét befolyásolja az érdeklődés és a tömegközlekedési eszközök indulása. Azonban az érdeklődők pár perc technikai szünet után – amíg a tanulók egy része távozik – tovább informálódhatnak.

1. Alkotás

A megnyitón a diákok információt kapnak azokról a feladatokról, amelyekkel a tanórák kiegészülnek a kiállítás időtartama alatt. A munkatársak kooperatívan, rugalmasan kezelik a kigondolt feladatokat, amelyek szabadon eltérhetnek az eredeti elképzeléstől.

Az alkotómunka kezdete előtt a csoportokkal megtekintik, értelmezik a műveket, szakmai párbeszédet folytatnak róluk. Ekkor dokumentálják, lefényképezik azokat a képeket, képrészleteket, amelyek elnyerik a tetszésüket, hogy felhasználják az alkotási folyamat során.

Műfeldolgozás, parafrázis, ruhatervezés, gyártmányrajzok, kivitelezett ruhák, ötvösmunkák, használati tárgyak, sokszorosító grafikai, egyedi grafikai munkák, digitális és analóg rajz, új jelenet, színes és fekete-fehér illusztráció készül. A diákok munkáit a folyamat közben fényképezőgéppel és videokamerával dokumentálják.

2. Finisszázs (zárónap)

Erre az eseményre a lehetőségektől függően a művész hozzátartozója, kortársa érkezik. Keretet és rangot adva ezzel az elmúlt időszak tevékenységének.

Jó alkalom a diákok alkotásainak prezentálására, a művek - gyerekek vagy a munkatársak technikai, tematikai - ismertetésére. A diákkiállítás megrendezhető ugyanazon a helyszínen, ahol az eredeti művek tekinthetők meg, vagy az iskola épületének egy másik szegmensében.

A zárórendezvény szervezésének a részét képezi a tanulók családtagjainak, barátainak meghívása személyesen, meghívó segítségével valamint a közösségi oldalakon.

A diákkiállítás kvalitásának fokozása a vezetőség bevonásával érhető el, mely szerint néhány szóban méltatják a tanulók és a kollégák közös munkáját. A projekt vezetője köszönti a jelenlévőket, beszámol az eredeti kiállítás tematikájáról és a parafrázisok alapkoncepciójáról a rokonok, barátok számára. Ismerteti a műfeldolgozás teóriáját, kitér az alkotások és a technikák diverzitására, a pályatársak áldozatos munkájára, majd ők is, összegzik csoportjuk feladatát, a kivitelezést és kitérnek az esetleges változtatásokra és azok okára. A munkák részletes bemutatása után a koordinátor tájékoztatja a közönséget a diákkiállítás időtartamáról, hogy a távollévő érdeklődők is megtekinthessék a későbbiekben. Ezután a közönség szemrevételezi a műveket.

A kiállításokhoz vendégkönyvet vesznek igénybe, amelybe a jelenlévők rögzítik tapasztalataikat a látottak alapján, vagy résztvevőként az alkotási folyamat egyszerűségét, nehézségeit, amelyek a kiállításpedagógia program egy adott projektjén keresztül felmerültek vagy ötleteket megfogalmazva az elkövetkezendő projektek megvalósításának apropóján. Mindez visszajelzés a koordinátor számára, aki rugalmasan kezelve asszimilálja az elképzeléseket a következő tervezet kidolgozásába (elaboráció).

Esettanulmány a Magyar Népmesék feldolgozására

2024. március 27-én a Kós Károly Művészeti Szakgimnázium, Technikum és Kollégiumban a Debrecen város és környékbeli általános iskolákban tanító pedagógustársak a Kiállításpedagógia programon belül, Nézz, láss és alkoss! című, népmesei kalandozások elnevezésű projekt prezentációját hallgatták, mint Jó gyakorlatot az iskolában.

A Magyar népmesékből kialakuló projekt vonatkozása, a Kecskemétfilm stúdió alkotta sorozat - már meglévő - 100 részéhez 13 újabb részt készít Jankovics Marcell rajzai nyomán, figyelve a stílus, a karakterek, a motívumvilág és a színek sajátosságaira. A kiállításmegnyitón Csákovics Lajos, a sorozat vezető rendezője mutatta be a rajzfilmkészítés folyamatát. Ilyen esetben a tanulónak lehetősége adódik kisebb kulisszatitkok megismerésére is, amelyek az iskolai keretek között, a tanulmányok során nem feltétlenül merülnek fel témaként. Az interaktivitás érdekfeszítővé, kivételessé teszi a vernisszázst. A kiállításmegnyitó után a csoportok meglátogatták a tárlatot az iskola galériájában és a magyar népmesék jellemzőiről, az írott mese és az animációsfilm változatának eltéréséről, erkölcsi tanításairól és korosztálybeli értelmezések különbözőségéről beszélgettek

szakmai tanárukkal a nyomatok között. A tanulók ekkor ismerték meg a szakjukhoz igazodó feladatot is. A szakmai tárgyak meghatározták a munkák technikáját, eszközhasználatát. A kollégák eldönthették, csatlakoznak-e a projekthez, valamint változtathattak az alap ötleten.

1. *Ötvös szak:* A magyar népmese motívumvilágát felhasználó használati tárgyak, dísz tárgyak készítése.

2. *Dívat és stílus szak:* két csoport vett részt a projektben.

a. *Ruha mintázat tervezés és kivitelezés* – ebben az esetben a kartársak átalakították az ötletet. Bordűr mintázat próbababára tűzve, alapanyaga papír. Csoportmunkában készült két kivitelezett ruha.

b. A magyar népmesék női karaktereinek különböző részleteit kombinálva alkottak egy ember nagyságú saját hősnőt kartonból, amelyet részenként megfestettek, majd összeillesztettek.

Párta és hajfonatkorong

Bordűr ruha

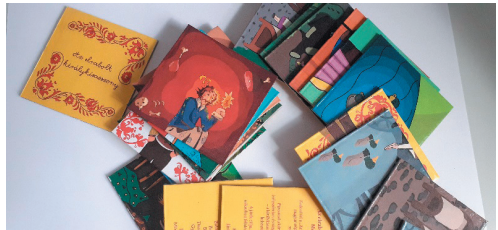
Hősnő

3. *Grafika szak*: meseillusztráció manuális és digitális technikával. A diákok magyar népmeséket olvastak, a választott meséhez illusztrációt festettek a színek, motívumok, karakterek sajátosságait megtartva, digitális formában pedig megrajzolták, színezték a jeleneteket, majd kinyomtatták őket. A méret adott volt mindkét esetben: A/4.

Az idősebbek társasjátékokat, memóriakártyákat terveztek - párosító szabályrendszerrel - digitálisan egy népmeséhez, amelyet kinyomtattak, kartonra kasíroztak, fóliáztak és elvágtak.

Meseillusztráció

Memóriakártya

4. Animáció szak:

Mozgatható síkbábok színesben, megtartva a magyar népmesék karaktereinek vonásait, valamint a szakmai tárgyat tanító pedagógus saját ötlete – térdoboz – a sík és a tér közötti átmenet lehetőségeit szemlélteti, interaktívvá téve a művet.

Mozgó báb

Térdoboz

5. Mintázás:

Gipszöntvény madarak színesben, népmesemotívummal borítva, farönkökre rögzítve.

Gipszöntvény madár

6. Nemezelés:

Közismereti tárgyat tanító kolléga ötlete egy tanórán kívüli tevékenység, tulipánforma nemezelése, amely workshop formájában valósult meg az iskola aulájában. A diákok előzetes jelentkezéssel vettek részt a programban. A népi világban megjelenő tulipán alakjának változásához kötődő értelmezést hallottak. Az elmélethez társított gyakorlati foglalkozáson a diákok újabb nem hétköznapi eszköz, a nemez gyapjú felhasználását és néhány tulajdonságát ismerték meg. A „miniprogram” a tanulók igénye szerint, nemezelő szakkör alapítását indukálta.

Nemez tulipán

7. Fotó- és videódokumentáció:

A különböző szakok alkotási folyamatának dokumentációja, a felvételek elkészítésének időpontja egyeztetést igényel a kollégákkal. A diákmunkák megörökítését a tanórákon a pedagógus végzi.

Dokumentáció

A projekt a tanulók alkotásainak kiállításmegnyitójával záródott, amelynek megrendezése az aulában, a tanulók segítségével zajlott. Enteriőrök jöttek létre paravánok, vitrinek, asztalok, posztamensek, drapériák és a rögzítéshez szükséges eszközök felhasználásával.

A megnyitón a projekt koordinátora és művésztanára köszöntőt mondott, tájékoztatta a diákokból és munkatársakból álló közönséget az alapkoncepcióról, a projekt fontosságáról és komplexitásáról, valamint ismertette a csoportjai alkotásai alapján a számukra kidolgozott feladatot. Ezután az igazgatónő méltatta a közös munka jelentőségét, a kollégák szakmai szempontból sorra kifejtették a tanulók munkáját. A megnyitóról is készült fotó- és videódokumentáció az animáció szakos tanulók és az őket tanító pedagógus segítségével.

Megnyitó

Összegzés

Munkám során igyekszem tudatosan alkalmazni a szakterületemre vonatkozó ismeretanyag, fogalomkészlet, eszköz szakszerű bemutatását, szemléltetését. A 2024/2025-ös tanévben indult a kiállításpedagógia program a „művészetiben”, még fejlődő fázisban van, folyamatos haladás figyelhető meg, a negyedik projekten dolgozunk. Az első alkalommal Gyulai Líviusz grafikusművész munkáiból nyílt kiállítás, a második a Kecskemétfilm által rendelkezésünkre bocsátott Magyar népmesék című rajzfilmsorozat 100 részéből készített képkockák kiváló minőségben vászonra nyomtatott színes, változatos anyagát tekinthettük meg, a harmadik kiállításon a nyugdíjazás előtt álló kollégánk grafikai és szitanyomatai kerültek előtérbe, a negyedik kiállítás pedig grafikusművész kollégánk rézmetszeteit hivatott bemutatni.

Kiállításról kiállításra történő folyamatos fejlődés figyelhető meg, az első alkalommal néhány kolléga dolgozott csapatban, és a megadott feladat inkább a technikát célozta meg, a második alkalommal már többen csatlakoztak a projekthez, a különböző szakoknak megfelelő feladatokkal a diákok számára, amelyeket a munkatársaim szabadon alakíthattak. A harmadik és a negyedik projekt pedig személyesebbé vált a közvetlen kollégáink munkáira épülve. Az iskolai tevékenységek feltorlódása a félévzárás és a tavaszi félév gyors, a végzősök számára pedig rövid, és az év végi teendők okán. A tanév előrehaladtával egyenesen arányosan fáradnak a pedagógusok. Kifejezett odafigyelést igényel a kollégákkal történő kommunikáció jellege. Az örömmel való csatlakozás a különböző projektekhez és a kreatív alkotómunka abban az esetben érvényesül, ha nem válik kötelezővé.

Tapasztalatok alapján egy tanévben elegendő két kiállításpedagógiai projekt, amelyeket kiemelkedő módon kiviteleznek közösen, tekintettel a diákok és a tanárok kötelező iskolai teendőire. Fontos magas színvonalon tartva az eseménysorozat rangját, kellő minőségű koordinálással, szervezőmunkával, egymás szakmai segítségével. A téma és a feladatok mindig az eredeti kiállítás sajátosságától függenek.

A kiállításpedagógia program lényege, a gyerekekhez közel jutó műalkotásokban és azok értelmezésében valamint a saját élmények bemutatásában rejlik. A program komplexitásából adódóan a különböző projektek egységes rendszert alkotnak az adott pedagógiai céloknak megfelelően – ezekhez kapcsolódóan tervezhetőek meg az értelmezés módszerei, eszközei és a munkaforma. Az egyéni – ha közös az élmény –, a páros, a kis- és nagycsoportban megvalósuló elfoglaltság csoportkohéziós erővel bír. A feladatok sokszínűségét tekintve lehetőség adódik a hagyományos és az infokommunikációs eszközök használatára, a digitális kompetencia fejlesztésére. A feladatok differenciálásával figyelembe kell venni a tanulók egyéni és csoport szintjén megjelenő fejlesztési céljait.

További tökéletesítést igényel a program, szem előtt tartva a *tágabb körben való ki-terjesztést*, az óvodától, az általános iskolán át a középiskoláig, a kultúra iránti igény és a könnyebb értelmezés érdekében, valamint olyan óvodai vagy iskolai évtől függő *tanulmánnyá, segédeszközzé és pedagógiai továbbképzéssé formálni* a programot, amelyet a pedagógusok bármely korosztály számára hasznosíthatnak, bemutatva a vizuális művészeti tárgyak integrálhatóságát.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Mikonya György (2005): *A tanításművészet módszere*. Oktatás-módszertani Kiskönyvtár, Gondolat Kiadói Kör, ELTE, Budapest.
- Bakos Tamás - Bálványos Huba - Preisinger Zsuzsa - Sándor Zsuzsa (2000): *A vizuális Nevelés Pedagógiája a 6-12 éves korosztályban*. Balassi Kiadó, Budapest.

INTERNETES FORRÁSOK:

https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarMuzeumok_2004_2/?query=m%C3%BAzeumpedag%C3%B3gia&pg=42&layout=s 2025. 02. 15. 17:50 Magyar Múzeumok, 2004. 2. szám (Vol. 10.)SZÁMVETÉS / Váradi István: Garabonciások a múzeumokban: gyermekegyüttes a múzeumpedagógia szolgálatában

https://adt.arcanum.com/hu/view/Iskolakultura_1993-2/?query=m%C3%BAzeumpedag%C3%B3gia&pg=745&layout=s 2025. 02. 15. 18:10 Iskolakultúra, 1993/2 (3. évfolyam, 13-24. szám) 1993 / 21-22. szám / Sipos Endréné: A múzeumpedagógia gyakorlata a Magyar Nemzeti Galériában

https://adt.arcanum.com/hu/view/Hid_2014/?query=m%C3%BAzeumpedag%C3%B3gia&pg=1100&layout=s 2025. 02. 23. 18:01 Híd, 2014 (78. évfolyam, 1-12. szám) 2014 / 9-10. szám / Burány Katalin: Múzeumpedagógia

https://adt.arcanum.com/hu/view/MuzeumCafe_03_2009/?query=m%C3%BAzeumpedag%C3%B3gia&pg=144&layout=s 2025. 02. 23. 18:37 MúzeumCafé, 2009 (3. évfolyam, 9-14. szám)2009/2. április-május / 10. szám • Tanítani - Múzeumpedagógia itthon és a világban

ISBN 978-615-82638-1-8

Lektorálta: Nagy Imre és Dr. Drabancz Mihály Róbert PhD

Felelős szerkesztő: Mészáros Szilárd